

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

БЕЛІНСЬКА ЛЮДМИЛА СЕМЕНІВНА

УДК 94:316.61:17.035.3(477.83/.86=161.2)

**УКРАЇНСЬКА ЕЛІТА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
У НАЦІЄТВОРЧОМУ ДИСКУРСІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціокультурного менеджменту Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
Литвин Микола Романович,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН
України, завідувач відділу «Центр дослідження
українсько-польських відносин»

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор,
Баран Володимир Кіндратович,
Волинський національний університет імені Лесі
Українки, завідувач кафедри історії України та археології;

доктор історичних наук, професор,
Добжанський Олександр Володимирович,
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича, декан історичного факультету;

доктор історичних наук, професор,
Рибак Оксана Зіновіївна
Львівська національна академія мистецтв,
професор кафедри історії і теорії мистецтв.

Захист відбудеться 9 грудня 2021 року о 12:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України за адресою: 79026, м. Львів, проспект Свободи, 15.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 8 листопада 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В. М. Конопка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формуванню модерної нації та активного громадянського суспільства в Україні перешкоджають не лише зовнішні загрози, але й внутрішні причини, пов'язані з недостатнім вихованням фахової та соціально відповідальної політичної еліти. Корелюють ситуацію активні пасіонарії, які через призму громадських структур, культурно-освітніх, мистецьких проєктів підносять політичну культуру нації. Громадянський провід завжди відігравав важливу роль у націєтворенні, адже нації будують і політичні, і культурні еліти, а носії кодексу честі й моралі не менш важливі для розвитку суспільства, ніж політичний клас. В умовах українського державотворення видається доречним використати націєтворчий досвід галицької інтелектуальної української еліти Східної Галичини другої половини XIX – першої половини XX ст., яка діяла у складних умовах бездержавності, суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій. Значну частину лідерів українства у XIX – першій половині XX ст. становлять представники шляхетських родів, зокрема, Навроцьких, Рудницьких, Бурачинських, Кульчицьких, Лужницьких. Дотримання в родині етосу станової культури, кодексу честі, гідності, обов'язку, громадської відповідальності, лідерські якості репрезентують їх як еліту суспільства. Представники кількох поколінь цих родин індивідуально непересічні особистості, але їхній колективний портрет дає цілісну й типову картину змагання української еліти за побудову модерної нації.

Перш ніж руське шляхетство побачило в галицьких українцях майбутню націю, воно само пройшло складний шлях національного становлення, обравши у XIX ст. етнічну ідентичність і статус греко-католицького пароха. Не маючи достатнього політичного й економічного ресурсу, шляхта використала синергію станового, соціального, культурного, символічного капіталу та виховала, і у громадському, і в родинному просторі, духовну і світську інтелігенцію, що уможливило й надалі розвивати націєтворчу традицію. У суспільних змінах другої половини XIX – першої половини XX ст. відбулася трансформація соціального статусу: шляхтич – греко-католицький священник – світський інтелігент – політичний діяч.

Семантика шляхетської української еліти Східної Галичини та її трансформація у другій половині XIX – першій половині XX ст. потребує додаткових студій, як і потреба у перегляді ставлення до культури, етосу, ментальності шляхетства як національного проводу. Це особливо актуально для країн, у яких еліта свідомо морально і фізично знищувалися, а народу нав'язували думку про її зрадливу суть. Дослідження шляхетського середовища Східної Галичини репрезентує його як соціокультурного діяча цивілізаційних процесів, як приклад самовідданої праці у громадському просторі, що дозволить сформулювати більш оптимістичну модель культурної та національної пам'яті українців, доведе, що українці – нащадки й шляхетської культури, яка є символом потужного культурного, соціального, символічного капіталу, частиною європейського цивілізаційного простору. Саме в цьому полягає актуальність міждисциплінарної теми.

Зв'язок роботи з планами наукових досліджень. Дослідження пов'язане з науково-дослідною роботою, що виконувалася кафедрою соціокультурного мене-

джменту (до 2021 р. кафедрою філософії мистецтв) Львівського національного університету імені Івана Франка в межах її наукових тем: «Філософія мистецтва як парадигма гуманітарного дискурсу ХХ ст.» (номер державної реєстрації 0112U004033), «Синергетична концепція як спосіб пізнання культури та мистецтва в глобалізованому світі» (номер державної реєстрації 0116U001689), «Менежмент соціокультурної діяльності як галузь прикладного культурознавства» (номер державної реєстрації 0119U002401).

Мета дослідження – комплексна наукова характеристика та аналіз націєтворчих процесів другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття крізь призму діяльності культурницької еліти Східної Галичини шляхетського походження. Мета передбачає наукове обґрунтування низки **завдань**:

- проаналізувати джерельно-історіографічну базу формування греко-католицького шляхетства Східної Галичини як української національної еліти другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., обґрунтувати методи та теоретико-методологічні підходи до дослідження ролі та місця національної еліти;
- охарактеризувати свідомість, етос, ментальність, культурну та комунікативну пам'ять європейського нобілітету та репрезентувати аксіологічні цінності його української складової, в основі яких лежали родинні традиції, християнський сакрум;
- простежити трансформацію ментальності греко-католицького шляхетського середовища від «служіння роду» – до «служіння народу», зумовленої загостренням національного питання, націєтворчими змінами в умовах польсько-українського етнокультурного пограниччя;
- визначити значення освітньої місії Львівської греко-католицької духовної семінарії та Львівської Богословської академії, Львівського університету у підготовці духовної та світської національно свідомої греко-католицької інтелігенції;
- реконструювати трансформацію ментальності жінок-шляхтянок, які прагнули зламати застарілі станові традиції підпорядкування роду, стати громадсько заангажованими, отримати фах, фінансово-економічну незалежність завдяки особистим здібностям, освіті, культурно-мистецьким практикам (літературним, редакторським, акторським);
- ствердити внесок світської української інтелігенції у політизацію української етнічності, адже в легальні культурно-мистецькі форми (ідея «органічної» праці для народу, адвокатські, літературні, театральні, видавничі практики, кооперативний рух) закладався політичний зміст;
- дослідити процеси еміграції української інтелігенції після 1939 р. та 1944 р., охарактеризувати явище «внутрішньої еміграції» як спосіб самозбереження;
- досягнути виконання низки поставлених завдань крізь призму просопографічного дослідження поколінневої історії давніх галицьких греко-католицьких родин Навроцьких, Рудницьких, Кульчицьких, Лужницьких, Бурачинських скласти їхній колективний портрет, що дасть відтворити цілісну картину боротьби української еліти за розбудову модерної нації.

Об'єкт дослідження – українська еліта Східної Галичини шляхетського походження.

Предмет дослідження – соціокультурна та ментальна трансформація української шляхетської еліти Східної Галичини у другій половині XIX – першій половині XX ст. та її націєтворча роль.

Територіальні межі дослідження охоплюють Східну Галичину у період її перебування у складі Австро-Угорщини, Західноукраїнської Народної Республіки та міжвоєнної Польщі, добу Другої світової війни.

Хронологічні межі дослідження: друга половина XIX – перша половина XX століття. Верхня хронологічна межа зумовлена 1950-ми роками, коли добігала кінця українська політична еміграція з Європи у США та інші країни поселення.

Дослідження колективних біографій ґрунтується на **методологічних принципах** історизму, об'єктивності, системності. **Наукова новизна одержаних результатів** полягає у тому, що:

уперше:

- запропоновано теоретико-методологічні положення історичного дослідження національних еліт та визначення їхнього місця у націє- та державотворчому процесах;
- сформульовано науково-методологічний інструментарій історичного дослідження ролі української еліти Східної Галичини у націєтворчому дискурсі в контексті використання просопографічного підходу;
- введено у науковий простір колективні біографії представників греко-католицьких шляхетських родів, які репрезентують їх як національну еліту у громадянській, мистецькій, духовній, адвокатській, кооперативній сферах;
- доведено, що греко-католицька шляхта Східної Галичини зберігала європейську ментальність, культуру шляхетського стану (почуття обов'язку, відповідальності, гідності, родинної когерентності, освіти та виховання) після офіційного скасування шляхетства і трансформувала їх у культуру інтелігенції;
- до наукового обігу введено значну кількість нового фактичного матеріалу, почерпнутого з архівів України, США, приватних колекцій;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат історичного дослідження еліт в частині уточнення й обґрунтування наступних дефініцій: «еліта», «національна еліта», «українська шляхта», «стан», «станові привілеї»;
- визначення напрямів трансформації західноєвропейської шляхти у міщанське суспільство шляхом «композиції еліт», зі збереженням культурного, економічного, соціального капіталу;
- науковий підхід у системі визначення причин добровільного замовчування шляхетського походження української інтелігенції, щоб український народ не асоціював її з польською;

- структурно-логічну систематизацію станових привілеїв руської шляхти Галичини, які спричинили формування відмінної від селянської культурної та комунікативної пам'яті та ментальності;
- науково-методичні підходи до проведення порівняльного аналізу трансформаційних процесів шляхетської культури Західної Європи та Східної Галичини другої половини XIX – першої половини XX століття;

набули подальшого розвитку:

- теоретико-методологічні підходи визначення еволюційних шляхів розвитку еліт, на основі яких доведено, що різні еволюційні шляхи на початку XX століття шляхетського стану призвели до різних моделей державотворення у Західній та Центральній і Східній Європі;
- концептуалізація антропологічного дискурсу щодо того, яким чином руська шляхта Східної Галичини стала ресурсом рекрутування функціональної, соціально відповідальної, громадсько активної інтелігенції, що зберегла шляхетську культуру, змінивши гасло «служіння роду» на «служіння народу»;
- систематизація чинників, що визначають внесок шляхетської страти у розбудову інфраструктури «повної культури» бездержавної нації (література, театр, публіцистика);
- науково-методичний інструментарій доведення тези про те, що ігнорування шляхетського стану українським політикумом, гальмувало його етнодержавницький розвиток.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їхнього використання у комплексному дослідженні національної культури, просопографічних студіях, навчально-виховних практиках. Авторка використовує наукові напрацювання в лекційних курсах: «Антропологія культури», «Дослідження культури української діаспори», «Елітарна культура» для студентів Львівського національного університету імені Івана Франка.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на науково-теоретичних семінарах факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка, лекційному курсі «Елітарна культура», міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: «Sacrum et profanum» (Львів, 2015); «Синергетична природа культури: наукова рефлексія над взаємодією Ероса і Етоса» (Львів, 2016); «Іван Франко: Я єсть пролог...» (до 160-річчя від дня народження) (Львів, 2016); «Менеджмент культури та культурний менеджмент: синергія взаємодії» (Львів, 2015); «Конференція до 150-річчя від дня народження українського цитриста, композитора, священика, громадсько-культурного діяча Євгена Купчинського (1867–1938)» (Львів, 2017); «Event-менеджмент та кітч в полікультурному просторі» (Львів, 2018), «Менеджмент культури та культурний менеджмент: синергія взаємодії» (Львів, 2015); «Українська філологія: школи, постаті, проблеми (до 170-річчя заснування кафедри української словесності у Львівському університеті)» (Львів, 2015); «Родини в суспільному і національно-культурному просторі України і світу: історія та сучасність» (с. Тишківці Івано-Франківської обл., 2019) у рамках Форуму українсь-

ких родин (Івано-Франківськ, 2019 р.); «Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція» (Київ, 2021); «Соціокультурний простір у суспільних координатах: до 10-ліття кафедри філософії мистецтв» (Львів, 2021); «Університет у хронотопі культури: до сторіччя Українського Вільного Університету в Мюнхені» (Львів, 2021).

Особистий внесок здобувача полягає в історико-культурній реконструкції та систематизації основних рис культури шляхетського середовища Східної Галичини, де найгустіше розселялася шляхта греко-католицького обряду. Виокремлені роди Рудницьких, Лужницьких, Бурачинських, Навроцьких, Кульчицьких, з одного боку, є типовими представниками шляхетського середовища, а, з іншого боку, кожен з них репрезентував соціально відповідальні та громадсько-активні яскраві особистості. Спільним для них є самовіддана праця у сфері громадсько-культурного, освітнього, політичного простору української нації, різноманітні способи її формування.

Всі результати, наведені у підсумовуючих частинах дослідження, здобуті самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок здобувача становить 50 і більше відсотків. Він полягає у зборі та опрацюванні джерельно-історіографічного матеріалу, написанні текстів наукових публікацій, які виконувалися протягом роботи над дисертацією і відповідають меті та завданням дослідження.

Положення наукової новизни дисертації та висновки отримані у процесі самостійного дослідження. Для аргументації власної авторської позиції використано не перекладені раніше (здебільшого німецько- та польськомовні) монографії і статті дослідників з історії України, її культури та ролі еліти у націєбудуванні. На використанні дослідницькі матеріали здійснено відповідні покликання. Матеріали кандидатської дисертації на тему «Діяльність наддніпрянської політичної еміграції в Галичині (1900–1914 рр.)» (спеціальність – 07.00.01 – Історія України), захищеної у 1997 р., а також матеріали докторату на тему «Діяльність наддніпрянських емігрантів як чинник трансформації політичної культури українців 1900–1918 рр.», захищеному у 2003 р. на філософському факультеті Українського Вільного Університету (Мюнхен), у докторській дисертації не використовувалися.

Публікації. За результатами проведеного дослідження видано 22 фахові публікації, з них – три одноосібні монографії; три розділи у трьох колективних монографіях, 15 статей у наукових фахових виданнях, з них 6 – у закордонних наукових виданнях і 9 – у вітчизняних наукових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, в т. ч. 5 – іноземними мовами. Додатково відображають результати 25 публікацій, з них 4 мають Index Copernicus.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, семи розділів (кожен з них містить підрозділи), висновків до кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – **430** сторінок, з них **390** сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить **553** найменування, з яких **245** – німецькою, англійською та польською мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, названі причини зацікавлення тематикою еліт, встановлено зв'язок роботи з науковими програмами і темами; визначено мету, об'єкт, предмет, а також окреслено загальну стратегію праці; сформульовано положення наукової новизни, які виносяться на захист, визначено практичне значення отриманих результатів; наведено інформацію про особистий внесок здобувача, апробацію результатів, публікації та структуру дисертації.

У **розділі 1 «Історіографічна спадщина та джерельний інструментарій дослідження»** з'ясовано рівень розробленості проблеми суспільної заангажованості національних еліт шляхетського походження. Для цього у *підрозділі 1.1 «Історіографія»* проаналізовано наукову літературу, визначено когорту авторів, які вивчають шляхетську культуру й ментальність, її участь у націєтворенні.

У європейській історії шляхта налічує тисячоліття. Особи, що належали до шляхти, вирізнялися з-поміж інших верств способом мислення, культурою, вихованням, свідомістю, поведінкою, культурною пам'яттю, комунікативними мережами. Не зважаючи на несприятливі для шляхетського стану обставини, скасування шляхетства і титулів (1918, 1939), втрату політичної влади його представники завдяки соціальним, культурним, мистецьким, освітнім практикам змогли далі залишатися проводом, елітою своїх націй. Носії кодексу честі й моралі не менш важливі для розвитку суспільства, ніж політичний клас, адже беруть на себе відповідальність за народ в умовах бездержавності. Представники українських шляхетських кіл завдяки належності до пласту величезної європейської шляхетської культури, яка, крізь призму особистої свободи, гідності, обов'язку щодо свого оточення, виховувала почуття впевненості, елітарності, проводу. Якщо ці індивідуальні відчуття спроектувати на колективний суспільний ґрунт, то шляхта була елітою нації.

Зміна еліт відбувалася постійно, тому важливо, щоб частка досвідчених управлінців, носіїв традицій, родинного, патріотичного виховання вливалася у структури модернізованого суспільства, бо від когерентності культури еліт, передачі етосу залежала ситуація у модерних суспільствах Європи ХХ ст.

До еліт відносять осіб, які відзначаються символічною владою, впливом на суспільно значимі події. Якщо нація втрачає зв'язок зі своєю елітою, зникає шанс на повноцінний національний розвиток. Давня традиція національного шляхетсько-інтелігентного галицького виховання, що тяжіла своїм корінням до європейського соціокультурного простору, перервалася 1939 р.; лівова частка свідомих патріотів емігрувала на Захід або була знищена фізично.

Довгий час дослідження національних еліт серед істориків, соціологів, культурологів нівелювалося. У затінку наукових інтересів залишився й цілий пласт культури освіченого нобілітету, що трансформувався у бюргерство та інтелігенцію, додав у їхній етос культурний капітал. Історіографія шляхетської культури

українства досить нечисельна, представлена працями М. Голубця («Золота книга руського лицарства», 1939 р.), І. Крип'якевича («Львівська Русь в першій половині XVI віку, 1907»), у радянський період фактично відсутня. Схожа ситуація простежується у країнах Європи. Хоча в європейських домодерних суспільствах елітарну верству складала шляхта, на Заході після Другої світової війни років про неї знали небагато, як і про долю нащадків шляхетних родин, їх участь у становленні сучасного європейського суспільства.

У 1990-ті науковці звернули увагу на трансформаційні процеси, які відбувалися в середовищі національних еліт у країнах Центральної і Східної Європи, зацікавилися й зміною еліт на зламі XIX–XX століть. З'явилися наукові праці, присвячені культурній історії, мікроісторії та соціології шляхетських родин, суспільним змінам, а також інтелігенції та освіченому бюргерству, що вийшло з лав шляхти. Через призму культурної історії та мікро-регіональних рефлексій роль шляхти розглядає М. Мюллер у статті «Шляхта і зміна еліт у Східній і Центральній Європі. Питання польської шляхти у XVIII і XIX ст.», 2001). Серед українських науковців, що порушували тему національної еліти – Н. Яковенко («Політична культура еліт», 2001, «Українська шляхта кінця XIV до середини XVII ст.: Волинь і Центральна Україна», 2008).

Про відновлення семантики й нове прочитання шляхти у культурному процесі та високій культурі загалом як носія культурних цінностей, новий культурний концепт писав Й. Штробель у праці «Культурна поетика шляхти в романтичну добу» (2010).

Надважливою для шляхетських кіл була тема культурної пам'яті, які плекали спогади про своє походження, предків. Тему культурної пам'яті шляхти у дослідженнях висвітлюють такі науковці, як О.-Г. Оексле («Пам'ять як культура», 1995), В. Резенер («Традиція і спогад у пануванні шляхти і баварське суспільство», 2003), Т. Міхальські («Пам'ять і репрезентація», 2008), Г.-У. Веглер («Європейська шляхта 1759–1950», 1990). Особливо привертає увагу праця О. Г. Оексле та В. Паравічіні («Нобілітет. Функції та репрезентація шляхти у старій Європі», 1997).

2006 р. вийшла праця «Випробовування шляхти у модерну добу. Саксонська шляхта (1763–1866)», де Й. Матцерат помістив розвідку «Від стану до групи спогадів». Тему зміни еліт продовжує М. Вінфорт («Шляхта у добу модерну», 2006). Е. Конце розглядає шляхту не лише в контексті занепаду прошарку, як «втрачену групу», «загублене суспільство», верству, що зникла, а як культурний феномен. С. Маліновський 2003 р. у монографії про ставлення німецької шляхти до націонал-соціалістів, наголошував на факті, що загал німецької шляхти був на боці повстанців проти Гітлера. Один з німецьких дослідників європейської шляхти А. Маєр 1984 р. акцентував: доіндустріальне та догромадянське європейське суспільство існувало лише до 1914 р., а в Європі провідне місце займала землевласницька шляхта. Еліас Вассон доводить, що домінуючу роль у сучасному світі відіграє європейська еліта, яка вийшла з шляхетських кіл.

Французька соціологиня М. де Сант-Мартін дослідила життя французької шляхти як суспільства, що зникало, однак продовжувало паралельно незримо існувати з демократичним суспільством; з'ясувала основні риси французької шляхти, її габітус та етос сьогодні; показала, як старше покоління передає шляхетську культуру наступним поколінням. 1993 року вийшла у світ її праця «Шляхетські кола».

Дослідження шляхти у Великій Британії, Франції, німецькомовних країнах переконливо доводять: суспільні та державні зміни практично всюди відбувалися під символом «компромісу еліт». Відповідно шляхта і бюргерство тісно скооперувалися у міській культурі, утворивши з часом відповідальне громадянське суспільство й міцний середній клас.

Між європейською та українською галицькою шляхтою східного обряду була певна різниця. При зміні еліт європейська шляхта намагалася всіляко «залишитися на поверхні», зайняти провідні місця на державній службі, породичатися з великим капіталом. Українська шляхта Галичини поступово трансформується у греко-католицьке духовенство, світську інтелігенцію, здобуває освіту, при цьому ментально зберігає свою культуру, етос, цінності.

Євроінтеграційні прагнення сучасної України сприяють зростанню суспільного інтересу до історії шляхти та її контактів із західноєвропейською цивілізацією. Місце і роль шляхти у збереженні української національної культурної спадщини теж на сьогодні висвітлені недостатньо. Цю прогалину заповнюють праці Н. Яковенко, М. Крикуна, Ф. Сисина, О. Однороженка, Л. Сливки, І. Смутка, Ю. Зазуляка, Ю. Тищенко, М. Кріля та ін.

Важлива група наукової літератури присвячена теоретичним концепціям та історичному аналізу просопографічних досліджень. Від 70-х років XIX ст. вчені А. Декандоль, Ф. Гальтон, а на початку XX ст. – Ю. Філіпченко, застосували просопографію у поєднанні з методами генетико-демографічного аналізу для дослідження біографій вчених та питання спадковості наукових здібностей, впливу на них факторів зовнішнього середовища і генетичних чинників. На важливій ролі просопографії наголосив Я. Дашкевич. Важливе значення для розвитку просопографії та її теоретичних засад на українських теренах мають праці Н. Миронець та І. Старовойтенко.

Дослідження просопографічного портрета родини Кульчицьких, Лужницьких, Бурачинських, Рудницьких, Навроцьких неможливе без доробку біографістики, генеалогії та історичної антропології. Тому опрацьовано праці європейських учених: П. Альгайта, Б. Даусін, У. Апіч, Р. Бонсака, В. Мароцького, Т. Шюльце та української дослідниці Л. Скокової¹. Стосовно дослідження явища «біографія», то

¹ Alheit P., Dausien B. Biographie in den Sozialwissenschaften. Anmerkungen zu historischen und aktuellen Problemen einer Forschungsperspektive. *Die Biographie Zur Grundlegung ihrer Theorie* / B. Fetz (Hg.). Berlin ; New York : De Gruyter, 2009. S. 285–315; Apitzsch U. Biographieforschung. Orth B., Schwietering T., Weiß J. *Soziologische Forschung: Stand und Perspektiven*. Opladen : Leske-Budrich, 2003. S. 95–110; Apitzsch U. The Concept of Ethnicity and its Relevance for Biographical

на українському інтелектуальному просторі виділяється дисертаційна праця І. Голубович «Біографія як соціокультурний феномен (філософсько-методологічний аналіз)». Опрацьовані праці Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, зокрема Н. Любовець та В. Попика. З німецькомовних праць привертає увагу збірник «Біографічні дослідження у дискурсі» за редакцією Б. Фольтер, Б. Даусін, Г. Лютц, Г. Розенталь.

Вплив політичного чинника на етнокультурні процеси в західноукраїнському регіоні розкрили В. Баран, О. Добржанський, С. Качараба, М. Литвин, О. Сухий та ін. Жіночий чинник етнодержавотворення актуалізувала М. Богачевська-Хом'як, О. Кісь, О. Рибак.

Окрема група наукової літератури присвячена теоретичному аналізу родини, родинному вихованню, когерентності поколінь, трансмісії культурних цінностей, досвіду, культурного капіталу. Особливо цікавою для нашого дослідження були теоретичні розробки, що стосуються родинної пам'яті, культури, традиції, міжпоколіннєвого діалогу, комунікативного значення оповідних історій у межах кількох поколінь. Серед проаналізованих праць вагомими є наукові доробки таких дослідників, як А. Ерлл, Г. Вецлер, Ю. Екаріус, С.-М. Баадер, К. Группе².

Таким чином, історіографія еліти та її основи у домодерних суспільствах – шляхетського стану активізувалася після 1990-х років, коли зріс інтерес до національних еліт. Зацікавлення шляхетською тематикою спровокувало інтерес науковців до культури повсякденності, комунікативної та історичної пам'яті, культурного концепту, зміни еліт.

Археографічну основу праці, представлену у *підрозділі 1.2 «Джерела»*, становлять різновидові документи: різних органів влади та управління, церковно-релігійних, громадсько-політичних та культурних структур, особового походження, матеріали преси та ін. Насамперед використані неопубліковані джерела з архівів: Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІА

Learning. Bekerman Z., Geisen T. (Eds). *International Handbook on Migration, Minorities, and Education : Understanding Cultural and Social Differences in Processes of Learning*. Dordrecht : Springer Science+Business Media B.V. 2011. S. 53–70; Bohnsack R., Marotzki W., Meuser M. Hauptbegriffe Qualitativer Sozialforschung. Opladen : Leske, Büdriх, 2003; Krüger H., Marotzki W. Handbuch erziehungswissenschaftliche Biographieforschung. Opladen : Leske und Büdriх, 1999. 501 S.; Baacke D., Schulze T. Aus Geschichten Lernen. Zur Einübung pädagogischen Verstehens. Neuausgabe. Weinheim und München : Juventa Verlag, 1993; Скокова Л. Біографічні дослідження в соціології: традиція і сучасний досвід. Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. 204 с.

² Erll A., Nünning A. (Hg.). *Medien des kollektiven Gedächtnisses. Konstruktivität-Historizität-Kulturspezifität*: Berlin: Walter de Gruyter 2004, VIII, 310 S.; Welzer H. Das kommunikative Gedächtnis der Familie. *Familiendynamik*. 2005. Oktober, 30. Jahrgang, Heft 4. S. 353–369; Baader M., Götte P., Groppe C. Familientraditionen und Familienkulturen. Theoretische Konzeptionen, historische und aktuelle Analysen. 2013; Ecarius J. Familienerziehung im historischen Wandel. Eine qualitative Studie über Erziehung und Erziehungserfahrungen von drei Generationen. Opladen : Leske ; Büdriх, 2002. 288 S.; Ecarius J. Was will die jüngere mit der älteren Generation? Generationenbeziehungen und Generationenverhältnisse in der Erziehungswissenschaft. Opladen : Leske Büdriх, 1998. 262 S.

України у Львові), державного архіву Львівської області (ДАЛО), Австрійського державного архіву у Відні, бібліотеки цього ж архіву, родинні архіви представників родин Навроцьких, Палієвих, Рудницьких, Кульчицьких, Лужницьких. До неопублікованих джерел належать шематизми, матеріали метричних книг, особові справи греко-католицьких священиків кількох поколінь, які служили парохами впродовж трьох століть. Великий масив документів складають метричні книги с. Кульчиці Самбірського району Львівської області, грамоти про підтвердження шляхетства Кульчицьких, документи, що стосуються приватного майна Кульчицьких-Гутів, які зберігаються у ЦДІА Львова. Особисті документи допомагають дослідити конкретний життєсвіт певних галицьких родин, і духовенства, і світської інтелігенції.

Наступну групу джерел складають документи та публікації, у яких висвітлено внесок світських членів роду Кульчицьких, Лужницьких, Бурачинських, Навроцьких у розвиток мистецького, політичного, кооперативного руху на теренах Галичини у 30–40-х роках ХХ ст. Окрім опублікованих матеріалів, використано епістолярну спадщину, творчі розробки драматурга, фотоматеріали історика церкви Григора Лужницького, а також вперше введено у науковий обіг спогади відомої театральної акторки 1920–1930-х рр. у Львові Ніни Лужницької, які зберігаються у приватному архіві Христини і Богдана Кульчицьких у США. У родинному архіві Христини Паліїв-Турченко зберігаються матеріали про родовід Навроцьких, їхню громадсько-політичну та культурницьку працю.

Жіноча тематика має окрему джерельну базу. Використано епістолярну спадщину Сидори Навроцької, її листування з Іваном Франком, листи Марії та Кекилії Бурачинських до І. Франка з описом етнографічного матеріалу, зібраного для письменника. Окрему збірку документів складають матеріали часопису «Нова хата», які зберігаються у фонді № 387 «Нова хата» ЦДІА України м. Львова, який редагувала Лідія Бурачинська. Джерелом аналізу стали статті самої редакторки та журналістки Л. Бурачинської. Зацікавлення інтелігенції шляхетського походження народним мистецтвом, вкраплення його в моделях міського вишуканого одягу та інтер'єру допомагали творити модерну українську націю. Журнал «Нова хата» пропагував вишивку регіонів українських земель, тим самим демонструючи географічне, етнографічне, естетичне розмаїття українства. Вперше досліджено неопубліковані щоденники Лідії Бурачинської, які зберігаються в архівах Українського музею в Нью-Йорку, Української вільної академії наук, у родинному архіві Христини Турченко-Паліїв. Опрацьовано матеріали журналу «Нове життя», які у США редагувала Л. Бурачинська.

Наступною групою джерел особистісного характеру є наративні розповіді представників родин, які проживають на теренах України. Це фотоматеріали, розповіді, спогади жителів м. Самбора Львівської області, с. Кульчиць, м. Львова. Відтворити габітус шляхетських родин допомогли глибинні інтерв'ю з Дарією Рудницькою-Худик, Андрієм Рудницьким, Анною Криштальською з Рудницьких.

У розділі 2 «Теоретико-методологічні засади дослідження» представлено теорії та концепції, які висвітлюють аксіологічні цінності шляхетського середовища (концепція П'єра Бурдьє про символічний капітал як конструкт соціальної групи), концепцію репрезентації (тематичні церемонії, символічні практики, габітус і культурні практики у свята і будні). Застосовано концепцію Ю. Лотмана про семіосферу культури, яка дозволяє побачити шляхетську культуру, етос, ментальність як усталену систему, що сформувала комплекс символів, кодів, жестів, правил поведінки і манер, культурних і мистецьких практик, які маркували зовнішню належність. Внутрішню ж культуру складала ментальність, ідеологія, засадничі переконання стану.

Мембрана семіосфери шляхетської культури у XIX ст. стає еластичною: через шлюбні практики, модернізаційні процеси вхід до шляхетського стану мають представники інших спільнот. У дослідженні шляхетської культури розшифровуються культурні смисли, які є її особливими генокодами, що передаються каналами культурної спадковості. Тобто застосовуємо *смислогенетичний підхід*, який вводить у дослідження суб'єктність.

Фокус нашої праці спрямований також на дослідження взаємин між суб'єктом і суспільством. Позаяк людина як індивідуум завше перебуває в певному суспільному контексті, то кожна суб'єктивна життєва історія корелює із суспільною. Біографічні дослідження вимагають розуміння соціокультурного простору, суспільного контексту. Велике зацікавлення викликають особові чи родинні біографії, які залишили певний слід у громадському, суспільному житті, адже біографія – це соціальна конструкція. Біографічні дослідження – це шлях, через який суб'єктивні конструкції людини експлікуються в соціальний, культурний та суспільний простір, що свідчить про цінність комплексних біографічних знань як нового соціального феномена постмодерну. У низці моделей біографічних досліджень культурологічна модель зосереджує увагу на життєвому шляху особистості в соціокультурному контексті. Культура стає посередником у тлумаченні образу індивідуальності, особливостей творчості, міри впливу повсякденності на реальне життя, значення культурної семантики подій, відносин, норм і цінностей.

Біографічні знання гарантують збереження самої екзистенції в часі, становлять центральний ресурс, який надає приклад орієнтації та прийняття рішення, доводять, що людське життя є соціальною площиною культурно-символічних проєктів. Таке розуміння цього виду студій сприяє поглядам на багатогранність, поліморфію, розмаїтість суб'єктивних життєвих історій.

Колективні біографії, представлені в нашій роботі, становлять місток між приватними біографіями кількох поколінь відомих галицьких родин та їхніми суспільними діями. Застосований метод колективних біографій, який демонструє багатоступеневий рівень соціалізації родів шляхетського походження, мікро-, мезо-, і макрощини їхньої соціальної реальності.

У процесі роботи застосовано загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, дедукції, індукції, абдукції. Використано такі методи досліджень, як історичний (іс-

торико-генетичний, порівняльно-історичний), джерелознавчий (джерелознавчої евристики, археографічний), автобіографічний, соціобіографічний, біографічна казуїстика, історія випадковостей, вивчення персональних документів, життєвого аналізу, усної історії, просопографічний.

Просопографічний метод дозволив реконструювати «портрети» родини, провести комплексне дослідження кількох поколінь родичів, що проживали у суміжний історичний час, пов'язані родинними зв'язками, специфікою сімейного виховання, спільним життєвим простором, морально-етичними цінностями, взаємною відповідальністю та взаємовпливом. Проаналізовано процеси соціальної та територіальної мобільності членів родини в тривалій динаміці кількох поколінь, а також зміни соціального статусу, передачу культурного, ціннісного, символічного ресурсу родини.

Методика дослідження вимагала актуалізувати гендерне питання у шляхетському середовищі, значення жінки в культурному житті. Через призму організації балів, «вечорниць», музичних вечорів актуалізовано значення соціокультурного простору регіону, взаємовпливи і зміни гендерних стереотипів у XIX ст. Дефініційовано мистецькі й культурні практики шляхетського середовища, греко-католицького духовенства та світської інтелігенції.

Розділ 3 «Шляхта як соціокультурний феномен» розкриває суть, дефініцію, концепцію шляхетського стану, у межах якого сформувався кодекс честі, обов'язку, гідності, привілеїв. Етос цієї верстви ґрунтувався на основних елементах шляхетського самоусвідомлення: походженні, вихованні, кодексу честі, продовженні роду. Право належати до стану доводилося підтверджувати як документально, так і звичаєво: дотримуватися культурного коду, соціального статусу, що позитивно впливало на культуру цілої нації.

У підрозділі 3.1 «Свідомість, етос та ментальність європейської шляхти» розглянуто етимологію термінів «свідомість», «етос» та «ментальність», притаманних шляхетському стану Європи.

У соціокультурному просторі Європи еліта сформувала особливу станову *свідомість*, яка характеризується здатністю мислити категоріями свого середовища, виховання, культурної пам'яті. Стан виокремлює Себе та Інших, власні взаємозв'язки зі світом. Шляхетська *ментальність* означає спільний спосіб мислення, опанування тотожних розумових та освітніх компетенцій, духовних настанов і практик, світосприйняття та психологічні рефлексії. Ментальність є органічним поєднанням свідомого й несвідомого у колективній пам'яті, умовою колективного становлення соціальних груп, феноменом спільноти. Ментальність шляхетського середовища проаналізовано у синхронному та діахронному вимірі.

Під *етосом* шляхетського середовища, розглядається культура шляхетської спільноти, яка зосереджується в системі певних домінантних цінностей і норм поведінки. Незважаючи на те, що еліта як стан у суспільній організації європейських держав формально майже не існує, досі зберігається значна група людей, яка отожднює себе з шляхетським етосом. Існує паралельне «невидиме» суспільство, що

дотримується шляхетських традицій і культури. У підрозділі визначаються маркери, які визначають саме культуру еліти значно стійкішою категорією, ніж заокреснені офіційні станові інституції. Попри відміну стану і заборону титулів, культура продовжувала існувати й допомогла її носіям втриматися «на поверхні», не зникнути у соціальних трансформаціях. Незважаючи на втрату фінансово-господарського капіталу, провід шляхти зміг трансформуватися у функціональну еліту, спираючись на нематеріальні ресурси – культурний, соціальний, освітній, символічний капітал.

У ХХ століття ідентифікація культури шляхти відбувалася на двох рівнях: генеалогічному (формальному) та ментальному. Група, яка генеалогічно ідентифікувала себе з шляхетським станом, мала документи про шляхетське походження, вступала до відновлених шляхетських товариств Німеччини, Австрії, Польщі, Литви, Білорусі та України. Інша група нащадків шляхти втратила підставові легітимаційні документи про шляхетське походження, ідентифікувала себе через ментальність, культуру, виховання, цінності, комунікативну пам'ять. Поколіннева комунікація, комунікативна пам'ять відкривала представникам різних поколінь шляхетську генеалогію роду. Завдяки пам'яті, традиційним ритуалам, обрядовості зникле і (не)існуюче шляхетське суспільство ментально продовжує існувати.

Ментальний вимір шляхетської самоідентифікації є важливішим, ніж генеалогічний, формальний. Когерентність шляхетського етосу переривається у разі відсутності виховання, зразка для наслідування, який прививав би шляхетську свідомість, почуття належності до колективної спільноти. Виховання, передача культурних цінностей виступає первинною умовою формування шляхетської ментальності. Легітимаційні документи на шляхетське походження, герби, печатки, персні з гербом, родинне срібло з родовим гербом трактуються у цьому випадку як вторинне, додаткове підтвердження шляхетства. Найчастіше до шляхти ментальної, тобто шляхти «за традицією», належали нащадки шляхти чиншової, середньої та дрібної, безземельної.

Вагоме місце у ментальності шляхетських кіл займали релігійно-конфесійні взаємини. Зв'язок між шляхтою і християнською церквою був міцним, підтримувався не лише на особистісному рівні, але й на інституційній основі, плекали пам'ять про шляхетних фундаторів церковно-релігійних організацій, окремих монастирів, імена померлих шляхтичів зазначалися у церковних книгах пам'яті.

У підрозділі 3.2 «Культурна та комунікативна пам'ять стану» акцентується на концепті різних форм пам'яті, які забезпечували шляхетській спільноті існування впродовж століть. Мова, знання, обряди, звичаї, музика, танці, ландшафти – спільні знаки, що передавалися у символах і формували культурну формацію групи, виховували почуття спільності.

Комунікативна пам'ять, як складова колективної, ґрунтувалася винятково на щоденному спілкуванні з людьми, які усвідомлюють єдність завдяки спільному образу минулого: від родини до націй. Пам'ять формувалася у групах і мала кон-

ституційне значення у всіх вимірах, чи у формі урочистої літургії, поминок, спогадів про спільну історію, культі померлих.

Зв'язок колективної ідентичності і культури спогадів шляхти простежувався через призму колишніх конфліктів. Спогади про війни, напади, битви, актуальні суспільні події, перемоги – передавалися від покоління до покоління спочатку в усних наративах. Індивідуальна культура спогадів сприяла усвідомленню причетності до єдиного цілого. Культурна пам'ять шляхти зберігалася в усній формі, у вигляді традицій, церемоній, ритуалів, міфів, казок. Усна передача і актуальні суспільні події зливалися в одне ціле, так формувалася традиція і надавалася змістовність спільного життя слухачів, утворювалася єдина однорідна культура спогаду. Культ предків підтримувався низкою публічних засобів: пишні похоронні процесії, родинні шляхетські усипальниці, гробівці. Вони визначалися як місця пам'яті та виступали складовою культурної гегемонії шляхти. Генеалогічний концепт шляхти включав ідею доброчесності – етичної якості, яка не передавалася у спадок, а культивувалася і виховувалася. Шляхта всюди намагалася залишати свідчення генеалогічних засадничих понять, таких як «кров» та «панування». Для самотвердження важливим було усвідомлення власного походження, зв'язку зі своїм родом.

Репрезентаційні докази шляхетського походження не обмежувалися засобами культурної і комунікативної пам'яті, а й мистецькими творами. Когерентність поколінь засвідчували довгі галереї портретів з підкресленими родинними рисами. Шляхта усвідомлювала себе елітарним інформаційним суспільством, яке від дитинства плекало мистецтво: музичне, танцювальне, фехтувальне, вивчала багато мов, подорожувала з некомерційною метою (задля освіти й розваги). Вона розвинула писемну культуру, запровадила ведення щоденників, у щоденних практиках розвинула мережу комунікації і листування. Комунікативна мережа гарантувала надійне інформаційне джерело, зміцнювала персональні зв'язки всередині шляхетських верств, які часто були родинного характеру.

У підрозділі 3.3 *«Аксіологічні цінності стану: родина і релігія»* розкривається значення цих понять для шляхетського середовища. Шляхетський стан був соціальною формацією, яка не лише усвідомлювала своє походження, а й репрезентувала його у різних формах, відштовхуючись від успадкованих легітимних титулів (походження, генеалогічне дерево, грамоти на підтвердження шляхетства, герби та печатки). Шляхта вміло та фахово репрезентувала родинні традиції, життєві практики, важливі знайомства, зберігали пам'ять про них.

Наголос на особливих родинних традиціях підносило самоусвідомлення шляхти як носіїв родинної честі, яку наступні покоління зобов'язані зберегти. Успішна тяглість генеалогії, примноження шляхетської слави сприяли більш тенденційному самоусвідомленню «Себе». Візуалізація шляхетського самовідчуття була медіальною та матеріальною: різноманітні хроніки, геральдичні твори сприяли демонстрації родинної честі. Окремо пишно демонстрували спадщину у патрональній церкві чи гробівці-пам'ятнику, що сприяло піднесенню станового статусу.

Пишна поховальна культура, багата обрядовість, репрезентативність підносила статус роду для «Себе», «Іншого» і «Чужого». Для внутрішнього, родинного кола спостереження свого прізвища на плитах померлих предків і живих нащадків давало відчуття з'єднувальної ланки єдиного родинного ланцюга, який впродовж століть не має права розірватися. Окремим культурним феноменом та родинною цінністю вважалися тестаменти, що слугували і біографічним джерелом, і свідченням наявності економічного капіталу.

Важливою домінантою стану вважався обов'язок одруження і збільшення родини, дотримання соціального статусу, служби, честі, який треба передати наступним поколінням. Відповідальне ставлення до родини стало запорукою столітньої екзистенції шляхетських родів. У шляхетських родинях ревно берегли генеалогічні книги, які засвідчують шляхетське походження. Оскільки шляхта конституюється через спогади, колективну пам'ять, то складається не з індивідуумів, а з «родини», «дому», «роду». Домінує принцип родини як єдиний ланцюг поколінь: предків і нащадків.

У вказаних родинях культивувався авторитет батька. Шляхетство як форма мислення базувалося на переконанні, що кращі якості передаються у спадок саме по батьківській лінії. Від батька разом з титулом, достатком нащадки успадковували різні форми капіталу: «економічний капітал» – земельне володіння, гроші, «політичний» капітал – службу, «культурний капітал» – освіту, виховання, вишуканий смак, «соціальний» капітал – можливості мати покровителя, мережу зв'язків, «символічний» капітал – честь, «наближеність до трону». Таким чином європейська шляхта сформувала власний становий етос, правовий статус, успадковані привілеї. Авторитет у родині батька перегукувався з культом Бога, адже вагоме місце в ментальності шляхетських кіл мала християнська релігія.

У розділі 4 «Греко-католицьке духовенство Галичини як вияв шляхетської когерентності» доведено, що в умовах Австро-Угорської імперії україномовна шляхта еволюціонувала у священничий стан.

Модернізаційні процеси XIX ст., насамперед «Весна народів» внесли значні зміни у екзистенцію шляхетського стану, який відчував економічний спад. У Західній Європі уможлилювали державну службу й добробут не походження, а освіта. Галицьке шляхетське середовище теж усвідомлювало вагу освіти. За світоглядом і викликами часу шляхетські родини намагалися дати освіту хоча б найстаршому синові, бо піднесення одного забезпечувало добробут решти. Відповідно містечка заповнили гімназисти, міста – студенти університетів, що отримували фах правника, лікаря, вчителя. Університетська освіта була матеріально обтяжливою, тому для більшості руської дрібної шляхти стало виходом безкоштовне навчання у греко-католицьких духовних семінаріях. Здобуваючи духовний сан, вихованці не наголошували на своєму шляхетному походженні, зберігаючи його культуру у спілкуванні, зацікавленні мистецтвом, публічним простором.

В умовах формування національних організацій у межах Австро-Угорщини, впливу французьких революційних настроїв, польських повстань у Російській ім-

перії, за зразком поляків, чехів, словаків змінювалася політична культура серед греко-католицького духовенства. Українсько-польські контакти сприяли тому, що в єдиному австро-угорському державному просторі зростали паростки окремих національних організмів, де маркером ставали культура та конфесія. Коли українці усвідомили, що поляки співпрацюють лише у звільненні з-під влади Австрії, щоб надалі будувати польську державу, пішли власним шляхом. Греко-католицькі священники уособлювали тезу «українська родина-нація-державна». В умовах польсько-руського культурного пограниччя вони, як провідна верства українства, демонстрували свою національну ідентичність, окремішність від поляків. Репрезентовано роль священничих родів у суспільному житті галицьких українців, еволюцію української національної свідомості і перехід від культурницьких, етнографічних уподобань до чітких самостійницьких позицій духовенства та інтелігенції Галичини. І. Лисяк-Рудницький вважав духовенство (фактично – шляхетство) складовою частиною української інтелігенції.

У підрозділі 4.1 «Львівська греко-католицька духовна семінарія як одне з джерел національного розвитку» проаналізовано обставини формування перших національно свідомих думок у середовищі вихованців семінарії. На прикладі шляхтича Андрія Навроцького показано еволюцію ставлення до українського народу, мови та культурної спадщини. У 30-ті роки XIX ст. в семінарії опинилися національно свідомі молоді русичі: М. Шашкевич, І. Вагилевич, брати Огоновські, Головацькі та ін. Семінарія, як єдиний вищий навчальний заклад для українців, жила національний поступ. Сприяли цьому провідні ідеї карбонаріїв, які перейняли польська революційно налаштована молодь, таємні польські організації, такі як «Молода Польша» (1835), філія «Молодої Європи». Спільне польсько-руське «Товариство люду польського», до назви якого поляки відмовилися додати слово «руського», виявило розбіжності у національному підході двох народів. Прагнення поляків відродити Польшу в її історичних межах відбувалося у неприйнятній для українців формі. Стався перелом у свідомості молодих українців, які добровільно зреклися спільної з поляками станової ідентичності й обрали ідентичність національну. Ситуація у Львівській духовній семінарії у 1835–1840 рр. була політично напруженою, за читання забороненої політичної літератури відраховували, забираючи можливість отримати парафію. Як противагу цьому ректор В. Левицький заохочував читати літературу з української історії, мови, складати словник рідної мови, писати проповіді руською мовою, виголошувати їх для народу, перекладати книжки побутового, економічного характеру для парафіяльних шкіл. М. Шашкевич написав «Читанку для малих дітей, до школьного і домашнього употреблення» для парафіяльних шкіл, переклав брошуру про господарство.

Після навчання у Львівській духовній семінарії національно свідомі когорти українських парохів заповнили українські села і провадила громадсько-відповідальну працю – від викладання катехизису руською мовою, збору етнографічної спадщини, до організації хат-читалень, товариств тверезості. Отець Андрій Навроцький, парох с. Голгочі на Тернопільщині, жваво цікавився громадсь-

ким життям, передплачував українську пресу: газету «Правда», «Руська хата». Патріотичну настанову батька перейняли дев'ятеро дітей – непересічні особистості, переконані українці. Шляхетська культура у родині зберігалася у формі відвідин вистав у Львівській та Віденській операх, подорожей до Італії, в Угорщину «до купелів», благочинної діяльності, післяобіднього чаювання, спільного читання нового часопису. Традиції національного виховання у стінах Львівської духовної семінарії перебрали сини її вихованців, римо-католицькі целебси такої тяглості не мали. Син отця Андрія Навроцького – Василь Навроцький – у Львівській семінарії організував студентське таємне братство, яке посилювало серед семінаристів інтерес до науки, прищеплювало майбутнім священикам свідоме служіння народу, викорінило гру в карти. Хто грав або не прочитав за тиждень наукової книжки, сплачував до братської каси штраф. До таємного братства належали: Б. Кирчів, С. Зельський, А. Олесницький, М. Мосора, С. Борачок, М. Попович, О. Абрисовський, К. Андрухович, І. Кулицький, В. Ступницький, Й. Ганкевич, О. Онишкевич, М. Бачинський, Г. Величко, В. Навроцький, Ол. Волянський. Священництво зберегло на шляхетський манер мережу контактів, одружувалося в межах свого середовища, перетворюючись у потугу національного духу.

У підрозділі 4.2 «Унійні парохі як виховники народу» акцентовано на відмові парохів від активних революційних виступів, а виборі щоденної кропіткої праці над моделюванням українства у націю. Вдалим прикладом служить о. Йосип Бурачинський, парох «гуцульських Атен» – с. Криворівні, який навчався у Чернівцях, Львові, Віденському університеті, студіював теологію, українську літературу, класичну філологію, яку викладав у чернівецькій гімназії. 1862 р. отримав сан священника і парафію в Криворівні, де дав шлюб сестрі Марії та діячеві «Руської трійці» Я. Головацькому. Брати о. Йосипа – Денис та Тит за родинною традицією теж обрали священничий шлях. У відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника зберігається 30-річне листування швагрів та тестя о. Андрія Бурачинського з Я. Головацьким. Дружиною о. Й. Бурачинського стала донька о. Андрія Навроцького – Зиновія, якій І. Франко присвятив поему «Терен у нозі». У їхньому домі в Криворівні зупинялися, крім І. Франка, Леся Українка, Г. Хоткевич, М. Коцюбинський, В. Гнатюк.

Упродовж десятиліть дотримувалися родинної традиції на Великдень скликали з'їзд родини у Криворівні. Сеньйором роду, колись шляхетського, тепер священничого, був парох Й. Бурачинський. Культ померлих предків вшановували в церкві та цвинтарі, де в родинному гробівці були поховані покоління священників. Основна заслуга покоління Йосипа Бурачинського полягала в тому, що він піднімав національну свідомість у парафіян і виховав національно свідомими та громадсько активними українцями власних дітей.

Зиновія Бурачинська з доньками Марією та Кекилією – членкинями-засновницями 1894 р. «Товариства Руських Женщин» – зробили внесок у розвиток етнографії Гуцульщини, збирали культурну спадщину, складали словник гу-

цульських слів, записували для І. Франка, В. Антоновича місцевий фольклор. Сини о. Йосипа та Зиновії Бурачинських обрали світські спеціальності, закінчили правничі, медичні студії у Львівському та Віденському університетах. Найстарший з синів Бурачинських – Андрій Бурачинський – доктор медицини, навчався у Відні, від 1919 р. очолив санітарну службу Галицької Армії, входив до складу Державної ради здоров'я Секретаріату військових справ ЗУНР. Його брат – Ераст Бурачинський, після Віденського університету, служив лісовим інженером. Як свідомий українець долучився до розбудови ЗУНР, працював у Секретаріаті лісового господарства. Осип Бурачинський закінчив правничі студії і працював судовим радником у Чернівцях. Активний громадський та культурно-освітній діяч, посол до Буковинського сейму (1911–1919 рр.) 1918 р., як посол від Буковини, ввійшов до Української Народної Ради ЗУНР, став співорганізатором Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. у Чернівцях, на якому визнали найвищою владою Українську Національну Раду у Львові. Осип Бурачинський обраний Державним секретарем судівництва ЗУНР. Тит-Євген Бурачинський вивчав медицину у Львові, обирався секретарем товариства «Просвіта». Делегований до Відня з вимогою заснування Українського університету у Львові. Тит Бурачинський служив військовим лікарем, у ЗУНР – головним хірургом польової лікарні в Тернополі, у Львові завідував хірургічним відділенням «Народної лічниці», якою опікувався Митрополит Андрей Шептицький. Тит-Євген – інтелектуал, дійсний член НТШ, знавець одинадцяти мов. 1944 р. емігрував до м. Тчева у Польщі. Лише один священничий рід дав українству нову генерацію галицьких українців – високо освічених, національно свідомих, політично активних, які перейшли до нового етапу національного відродження – політичного.

Звання сеньйора роду Бурачинських, як і парафію, успадкував зять о. Олексій Волянський. Волянські приймали у Криворівні І. Франка, В. Гнатюка, родину М. Грушевського, Леся Мартовича, А. Крушельницького, автора повісті «Рубали ліс», присвяченої о. Олексієві та Марії Волянським. Г. Хоткевич у романі «Кам'яна душа» змалював образ гуцульської їмості з Марії Волянської. Відвідали село В. Стефаник, М. Черемшина, О. Кобилянська, К. Гриневич, Олесь Кандиба, молодий Ольжич, наддніпрянські політичні емігранти під проводом В. Дорошенка. В колі української інтелігенції відбувалися розмови, дискусії, суперечки на літературні, політичні, релігійні теми. Концентроване перебування разом такої талановитої потуги українства давало реальні літературні, загалом націєтворчі результати.

У підрозділі 4.3 «Львівська Богословська академія у викликах ХХ століття» аналізується духовне середовище академії, яка виховувала ревних пасторів українського народу в межах Польської держави. Проаналізовано завдання, виклики академії, спричинені захопленням наддніпрянської України більшовицькою Росією. Викладацький склад Богословської академії представлено о. Леонідом Луж-

ницьким, чий шляхетський рід впродовж 290 років пов'язаний із с. Сороцько Скалатського повіту на Тернопільщині.

За родинною традицією Л. Лужницький студіював теологію у Львівському і Віденському університетах. Одружився з Климентиною Кузьмою – донькою судового радника цісарського двору при найвищому судовому трибуналі у Відні, засновника асекураційного товариства «Дністер» та Земельного Банку у Львові (європейська шляхетська традиція XIX ст. допускала шлюби з державними чиновниками високого рангу). Л. Лужницький був рукоположений у Святоюрському Соборі галицьким митрополитом Сильвестром Сембратовичем. Понад 30 років працював професором-катехитом цісарської Академічної гімназії у Львові, де спілкувався з видатними українськими педагогами і патріотами: Е. Харкевичем, І. Кокорудзом, д-ром Є. Макарушкою, В. Білецьким, братами Огоновськими, д-ром І. Копачем, проф. М. Тершаківцем, І. Боберським, Ю. Романчуком та А. Вахнянином. Співпраця такого квіту українства дала блискучі плоди у національному вихованні та освіті українців, особливо напередодні Першої світової війни. Незважаючи на пропаганду польської влади, о. Лужницький зумів утримати багатьох українців греко-католиків на національних позиціях.

Від 1921 р. о. Лужницький професор богослов'я у Греко-католицькій духовній семінарії у Львові, співзасновник Богословського Наукового Товариства, яке домінувало в освітньому, культурному житті Галичини у міжвоєнний період, продовжило традиції Перемишльського гуртка та «Руської трійці». Молоді теологи, високоосвічені священицькі кадри мали розвивати теоретичну ділянку теології. Однак роль товариства змінилася, коли Наддніпрянщина опинилась під займанщиною комуністичної ідеології, де пропагувався атеїзм, переслідування церкви. 1922 р. за ініціативою о. д-ра Тита Галущинського заснували Богословське Наукове Товариство з метою видавати наукову богословську літературу, виховувати високоосвічене духовенство і стати предтечею української Богословської Академії – мрії митрополита Андрея Шептицького.

Від 1925 р. о. Лужницький викладав історію Вселенської церкви у Богословській академії. Отець Леонід був одним із засновників дівочої української гімназії Сестер Василіянок у Львові, де працював катехитом, заступником директора. Священик належав до товариств: «Просвіта», «Руслан», «Руська бурса» в Тернополі, «Руська Бесіда» у Львові, св. Павла, св. Андрея, катехитного товариства, дописував до наукового журналу «Богословія», релігійних часописів «Нива» й «Мета», автор низки наукових, літературних, релігійних та духовних творів, підручника «Нарис з історії церкви», який сьогодні зберігається у ЦДІА України м. Львова. 1944 р. емігрував до Німеччини, де невдовзі помер.

Розділ 5 «Феміністична культура галицьких шляхтянок» розкриває суспільні й соціально-економічні зміни, що відбулися у гендерному питанні. Прояви жіночої емансипації беруть початок у салонній культурі XVII ст., де концентрувалися мистецькі, художні, політичні ідеї. Упродовж XIX ст. посилювалися жіно-

ча емансипація, що вимагала звільнення жінок від залежного, підпорядкованого становища від роду, чоловіка, застарілих традицій. Шляхтянки прагнули розвинути літературні, наукові таланти, здобути фах, власні кошти й економічну незалежність. Шлях до цього був через освіту. Для шляхтянок європейських великих латифундій організовували по селах економічно зорієнтовані школи, де навчали початкам економіки, правильного ведення господарства, догляду за новонародженими домашніми тваринами. У містах жінки добивалися вступу до університетів. Галицькі шляхтянки, доньки священиків також відчували потребу в матеріальній самостійності, прагнули досягнути цього через розвиток літературних здібностей.

У підрозділі 5.1 «Жіночий літературний рух» проаналізовано світоглядну еволюцію жінок, які прагнули змінити традиції, стереотипи, долю. У німецько-, польськомовній та українській науковій літературі виявлено значимі факти, що свідчать про зародження жіночого супротиву застарілим звичаям. Відшукано раніше невідомі факти з життя перших галицьких емансипанток. У травні 1803 р. у Жидачеві, в родинному маєтку Сапег, юні шляхтянки – письменниця Малька Лі, Ядвіга Сапега з Климонтів – 15-річна дружина Болеслава Сапегі і Розіна Вілліард – донька хасидського цадика зі Стрия, заснували «Таємний союз боротьби, дружби і братерства». Перші думки щодо зміни статусу жінки виникли у Розіни Вілліард, яка не змогла вступити до університету ні у Вільно, ні у Празі, ні в Бреслау, куди жінок не приймали. Кожна з подруг усвідомлювала визначеність і незворотність своєї долі. «Союз» мав за мету покращити становище жінки, уможливити їй освіту і вибір життєвого шляху.

Від створення «Таємного союзу боротьби, дружби і братерства» до заснування 1894 р. з ініціативи Н. Кобринської «Товариства Руських жінок» минуло століття. Серед співзасновниць товариства засвідчені імена сестер Марії та Кекилії (Цецилії) Бурачинських, їхньої тітки – Теклі Навроцької. Зовнішньою ознакою емансипації галицьких найрадикальніших жінок було коротке волосся. Емансипація Т. Навроцької спричинила її загибель: під час воєнної мобілізації 1914 р. жінку з коротким волоссям австрійський вояк прийняв за шпигунку і застрілив. Коротке волосся носила Євгенія Стернюк з Коновальців – мати Владики Володимира Стернюка.

Якщо Європу на початку ХХ ст. охопив жіночий рух суфражисток, які змагалися за свої права, участь у виборах, то в Галичині українське жіноцтво виявляло свої емансиповані таланти через літературний рух. Прикладом є Сидора Навроцька, яка І. Франку надіслала перші твори, опубліковані 1887 р. у жіночому альманасі «Перший вінок» разом з творами Олени Пчілки, Н. Кобринської, К. Попович, Уляни Кравченко та ін. Розвиток літературної мови, зрозумілої для Галичини і Наддніпрянщини, культурні організації, українські медіа, етнографічні розвідки стали предтечею модерного культуротворення.

Про освітній шлях європейського і українського жіноцтва йдеться у підрозділі 5.2 «Освіта як національна домінанта». Європейські шляхетські, міщанські

кола дбали про освіту дітей. В домашньому колі навчалися й дівчата. Хоча перші університети з'явилися у Європі у XIII ст., жіноча освіта у них не допускалася. 27 лютого 1747 р. в містечку Геттінген до місцевого університету надійшов лист-петиція до його королівської світлості Пруссії, щоб заснував університет для прекрасної статі. Від того часу минуло століття, поки до університетів допустили жінок, а відомі університети Единбургу, Женеви, Цюріху здійснили революційний крок, навчаючи жінок. 1904 р. на навчання на філософському факультеті Львівського університету записалося чотири дівчини, серед них – Дарка Шухевич та Настя Грінченко.

У підрозділі 5.3. *«Професійні амбіції шляхетного жіноцтва»* представлено нові сфери діяльності жінок: секретарі, друкарки, модистки, вчительки, письменниці. У Галичині освіту дівчата отримували у виділових школах, потім на учительських семінарах чи курсах. Працю вчительки-українки у другій половині XIX ст. ускладнювало національне походження. Прикладом вчительки-українки служить Текля Навроцька. Її педагогічні здібності високо оцінила відома педагогиня К. Малицька, яка згадує, що Текля заохочувала учениць до читання, добирала відповідну літературу дітям. Розвиток освіти відбувався у Галичині швидко, на початку XX ст. дівчата мали змогу навчатися в університеті Львова. Проте сприятлива можливість отримати добру освіту склалася у Празі 1920–1930-х рр. Завдяки навчанню в університетах Бухареста, Праги, Граца успішну фахову кар'єру зробила Лідія Бурачинська як редакторка жіночого львівського журналу «Нова хата» та «Наше життя» у Філадельфії. Зросла кількість фахових акторок театру, серед яких – Ніна Лужницька. Доступність освіти для європейського й українського жіноцтва спричинила бажання працювати фахово, отримувати економічну незалежність, задовольняти духовні потреби в комунікації.

Розділ 6 «Трансформація галицької інтелігенції та парадигма національного культуротворення» розкриває еволюційні процеси, механізми та ідеологію нового типу українського громадянина. В середовищі греко-католицьких шляхетських родин виховувалася соціально відповідальна інтелігенція – «огнева сторожа» українства. Від другої половини XIX ст. у Галичині поступово з'являється світська освічена верства українців. Інтелігенція, беручи за зразок шляхетні традиції створення всіляких об'єднань, клубів утворила мережу культурних, мистецьких, економічних, політичних товариств галицьких українців, займалася просвітництвом, піднесенням національної свідомості, формуванням модерної політичної нації, громадянського суспільства. Освічений клас, за австрійською моделлю розвитку громадянського суспільства, став предтечею українського соціально-економічного середнього класу. До освічених адвокатів, лікарів, вчителів долучилися представники господарської сфери, національно свідомі діячі українського кооперативного руху. У містечках Галичини панував авторитет пароха, вчителя, адвоката, лікаря – національної еліти. З початком XX ст. українці освоювали Львів, Відень, прагнули стати урбанізованою нацією. Зростала кіль-

кість українських шкіл та учнів, товариств, об'єднань, політичних партій. До 1930-х років, попри несприятливі політичні обставини, тиск з боку Польської держави, українці в Галичині зуміли розбудувати початки громадянського суспільства, яке концентрувалося в освітніх, громадських, культурних, мистецьких інституціях. На прикладі Володимира Навроцького, Григора Лужницького, Івана Теодора Рудницького, Дмитра Кульчицького представлено різні напрямки самовідданої праці задля формування української нації. У підрозділі 6.1 «Ідея «органічної» праці для народу» продемонстровано, що ХІХ ст. загостило національне питання і вихідці зі шляхетського середовища, яке трансформувалося значною мірою у греко-католицьке духовенство, звернули увагу на руський народ, як на культурне поле, на якому б зросла майбутня нація. Реально усвідомлюючи невисоку національну свідомість селянства, представники світської інтелігенції, об'єднані у громади і товариства, почали копітку громадсько-культурницьку діяльність серед селян. Осередком громадянського виховання стали освітні заклади, зокрема, львівський університет. З усієї Галичини на навчання до Львова приїхали М. Бучинський (зі Станіславова), брати Олександр і Осип Барвінські, А. Січинський-Безноженко, В. Ганкевич (із Тернополя), О. Огоновський (з Бережан), І. Верхратський (з Перемишля), К. Лучаківський та ін. Громадсько активні Громадсько активні народовці склали цвіт українства, а одним з найбільш активних серед них був український етнограф, економіст, публіцист Володимир Навроцький. Разом з М. Коссаком, К. Сушкевичем, В. Шашкевичем, О. Партицьким, В. Навроцький відновив «Львівську громаду», активно дописував до новоствореного часопису, спільного для наддніпрянців і галичан – «Правди», контактував з П. Кулішем, М. Драгомановим. Досліджено самовіддану працю публіциста у низці товариств, боротьбу з пропінацією, становлення галицько-наддніпрянських стосунків, етнографічну і літературну діяльність В. Навроцького, зокрема його поезію «Огнева сторожа», присвячену відповідальній ролі інтелігенції щодо свого народу. За таку активну позицію польська влада свідомо його скерувала до Ряшева, ізолювавши від широкої громадськості Галичини. Найбільше оцінив доробок Володимира Навроцького Іван Франко, який видав перший том його етнографічних праць. Через 120 років після цього професор Львівського університету імені І. Франка Степан Злупко видав економічні праці В. Навроцького.

У підрозділі 6.2 «Формування мистецької еліти» акцентовано, що в середовищі галицьких греко-католицьких родин виховалася національно свідомо культурницька еліта, яка доступними, легальними методами демонструвала свою українську позицію. Через літературні, публіцистичні, художні, театральні дискурси галицьким українцям доводять, що вони належать до великого українського народу з давніми державницькими традиціями. Зокрема, значним явищем у соціокультурному просторі Галичини стало театральне мистецтво. Репертуар українських театрів у 30-ті роки збагачували історичні драми Григора Лужницького. У підрозділі схарактеризовано його таланти, розкрито національну позицію як

представника релігійного і мистецького середовища, відомого драматурга, історика церкви, культурознавця і психолога. Великий вплив на формування особистості Г. Лужницького мало священниче оточення батька о. Леоніда Лужницького. Навчаючись у Львівській академічній гімназії, Григор заснував «Марійську дружину». 1921 р. продовжив навчання в Українському таємному університеті Львова у проф. В. Щурата, І. Белея, К. Студинського, М. Кордуби, від 1922 р. – в університеті Карла Франца у Граці студіював філософію, спеціалізувався на слов'янській культурі сходу Європи. У Празі 1925 р. на міжнародному конгресі критикував польський уряд за переслідування УГКЦ в Галичині, за що йому два роки забороняли повернутися до Львова. Працював у празькому місячнику «Національна думка», «Студентський вісник». Від 1927 р. у Львові – театральний критик щоденника «Новий час», редактор католицького місячника «Поступ», видавництва «Українська бібліотека», «Аматорського театру». Опублікував приблизно 500 статей і розвідок на літературно-театральні теми у часописах і журналах, започаткував неорелігійну українську драму. За розвідки «Трагедія одної творчості» (про творчість П. Тичини) і про католицького письменника Поля Бурже Г. Лужницького прийняли 1929 р. до НТШ. Григор Лужницький цікавився важливими політичними подіями у житті галицьких українців, у десяту річницю Листопадового Чину був арештований. У червні 1936 р. драматург захистив докторат у Карловому університеті, як доктор філософії з 1939 р. викладав у Львівському університеті мову і літературу, працював у Львівському оперному театрі літературним керівником відділу драми, завідувачем та керівником театральної студії. З наступом радянських військ у 1944 р. Лужницькі вимушено стали політичними емігрантами. Сьогодні родина Г. Лужницького підтримує шляхетську рису – доблорочинність і вручає іменну стипендію кращим студентам факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені І. Франка.

У підрозділі 6.3 «Галицька еліта в українському державотворенні» представлено організаційні здібності, національну свідомість, безпосередню участь у Визвольних змаганнях українців шляхетського походження. Особистісним зразком слугує Іван Теодор Рудницький гербу «Яструбець» – випускник правничого факультету Львівського університету, у роки Першої світової війни – поручник (оберлейтенант) австрійського війська, один з організаторів Листопадового Чину, сотник ГА, військовий аташе уряду ЗУНР у Празі, заступник крайового команданта Українського Військового Об'єднання, скарбник організації, відомий у Львові адвокат. Передбачаючи крах монархії, українці прагнули створити власну державу. Іван Теодор Рудницький долучився до організації Листопадового Чину у Львові, воював в ГА, після поразки Визвольних змагань перебував у таборах Ліберці, Йозефів. Урядом ЗУНР призначений військовим аташе у Чехії, представником президента Є. Петрушевича, зв'язковим між урядом та вояками українських таборів у Чехії. Від 1927 р. працював у Львові юрисконсультантом у страховому товаристві «Дністер». Як скарбник Крайової Команди УВО І. Рудницький потратив до поль-

ської в'язниці. За німецької окупації завдяки статусу адвоката та вродженому дипломатичному хисту добивався звільнення ув'язнених українців. У родині переходувалася єврейська дівчинка, у архіві Рудницьких зберігаються листи митрополита Андрея Шептицького до Івана Теодора з подякою за порятунок євреїв. У списку українців, яких арештували б радянські спецслужби 1944 р. першими, був Іван Теодор Рудницький. Тому родина Рудницьких емігрувала до Німеччини.

У підрозділі 6.4 *«Кооперативна культура Східної Галичини»* розкрито участь галицьких українців у розбудові кооперації краю. Акцентується на націєтворчій ролі українського кооперативного руху в Галичині, зокрема Ревізійного союзу української кооперації (РСУК), ініціатора гасла свідомих українців «Свій до свого – по своє». Особистісним зразком слугує Дмитро Кульчицький – представник шляхетського роду Кульчицьких-Гутів, гербу Драго-Сасів, випускник Вищої школи світової торгівлі у Відні. Д. Кульчицький працював заступником директора Ревізійного союзу української кооперації у Львові. Керівний склад РСУК, маючи досвід боротьби у Визвольних змаганнях, належав до ОУН (б). «Перші совети» знищили кооперацію та тисячі галицьких українців у червні 1941 р., в тому числі братів Дмитра – адвокатів Івана та Романа Кульчицьких. З початком радянсько-німецької війни національно налаштовані патріотичні сили організували уряд – Українське державне правління, до якого ввійшли представники банків, фінансів, освіти, кооперативів: І. Грабар, Д. Яців, М. Капуста, І. Филипович та Д. Кульчицький. Хоч нацисти уряд заборонили, безпосередня небезпека над Кульчицькими нависла при «других советах». Врахувавши досвід «першого радянського визволення», родина Дмитра Кульчицького емігрували до Австрії, потім США. Стіни їхнього дому прикрашає герб Драго-Сасів.

Розділ 7 «Еміграція української еліти (1939–1944)» висвітлює процеси вимушеної еміграції української еліти Східної Галичини після її приєднання до Української РСР. З приходом радянської влади 1939 р. на терени Галичини, інтелігенція першою відчула на собі тиск та переслідування. Доки могли, інтелігентні родини залишалися в краї. Зіткнувшись зі свавіллям радянських органів, фізичним знищенням, закриттям видавництв і кооперативів інстинкт самозбереження спонукав галицьких українців емігрувати на Захід. Політична еміграція була одним із внутрішніх витворів самозбереження і супроводжувала впродовж віків українську історію, відображала моменти піднесення національної боротьби та поразок. Еміграція існувала як безвихідь, як продовження Визвольних змагань, як протест, збереження від фізичного знищення і травматичного досвіду. Деякі родини покинули Галичину 1939 р., інші 1944 р., коли наступали «другі совети». У підрозділі 7.1 *«Еміграція як посттравматична необхідність»* зазначається, що 1939 р. змінив життя багатьох галичан. Прихід «перших советів» став особистою загрозою українцям, знаним у громадському житті Львова, бо саме на них звертали увагу радянські органи. Одним з них був редактор журналу «Культура» Степан Рудик. Освіта на філософському факультеті Віденського університету сприяла тому, що

С. Рудик став добрим журналістом, а патріотичний світогляд спонукав 1919 р. вступити до лав Галицької Армії, де хорунжий С. Рудик редагував газету «Стрілецька Думка». Від 1920 р. у Львові С. Рудик боровся з польською владою за можливість українцям, особливо колишнім воякам ГА, навчатися у львівських вищих навчальних закладах. Рудик долучився до створення Українського таємного університету, працював в «Академічній Громаді». З 1923 р., як редактор журналу «Культура», листувався з в'язнями польської влади, навчав їх азам доброї поезії. С. Рудик вступив до КПЗУ, звідки його 1927 р. за незгоду з радянським партійним курсом виключили. В часи колективізації і голоду в СРСР відніс до радянського консуляту членський квиток.

5 жовтня 1934 р. С. Рудик одружився з редакторкою часопису «Нова хата» Лідією Бурачинською. Він не здогадувався, що ним, як і багатьма іншими активними галичанами, цікавляться органи в СРСР. 5 жовтня 1939 р. Степана Рудика арештували. Ці травматичні події, стрес і страх за майбутнє сина змусили Л. Бурачинську-Рудик емігрувати до Німеччини, Польщі, Австрії та США. У Філадельфії Л. Бурачинська редагувала журнал «Наше життя», була головою Світової федерації українських жіночих організацій, дійсною членкинею НТШ і співзасновницею Українського Музею в Нью-Йорку. Про долю чоловіка вона не дізналася.

Підрозділ 7.2 «Екзиль діячів “Пласту”» присвячений еміграції 1944 р., коли припинилася можливість будь-якого громадського життя. За кордон виїхали представники пластового руху, зокрема, відома пластунка, педагог, громадська діячки Цьопа (Кекилія) Паліїв. Вона переїхала до Криниці, де здійснювала табірний вишкіл вихованок юнацьких гуртків і була команданткою підготовки медсестер. Із наближенням більшовиків емігрувала до Баварії, де осіла в таборі переміщених осіб у Фюссені. 1945 р. було відновлено легальну роботу «Пласту» і Кекилія Паліїв сформувала пластову групу, вела різноманітні підготовчі гуртки. Про її високий авторитет засвідчує факт, що незабаром саме вона стала команданткою пластунок Союзу українських пластунів емігрантів (СУПЕ). Переїхавши згодом до табору на Шляйсгайм, під Мюнхеном, працювала з дівчачими та хлоп'ячими гуртками. У другій половині 40-х рр. ХХ ст. проводила численні вишколи, курси і табори, готувала матеріали для виховання, була співорганізатором ювілейної зустрічі з нагоди 35-ліття «Пласту», що відбулася 1947 р. в Міттенвальді. З Німеччини емігрувала до Канади, у Торонто, де сьогодні діє школа імені Цьопи Паліїв.

У *підрозділі 7.3 «Евакуація Львівської Оперы»* зазначено, що з наступом радянської армії на Львів 1944 р. мистецькі сили також емігрували. Митці робили це організовано, цілим колективом, за професійним принципом, як, наприклад, Львівський оперний театр. Метою культурної еліти стало австрійське місто Грац. Кращі представники інтелігентних родин, освічений і креативний цвіт української нації вимушено покидав рідний край задля збереження життя. Про економічні статки втікачів від радянської репресивної машини, спрямованої на фізичне знищення активного українства, говорити взагалі не доводиться. Еміграція 1944 р.

стала для драматурга Григора Лужницького та його дружини, акторки Ніни великим випробуванням, як і для інших львівських письменників і театралів, об'єднаних у Літературно-мистецькому клубові, що функціонував при Львівській опері. Їхали митці через Сколе і Турку переповненим потягом, дехто на даху товарних вагонів, вирівнявши його дошками й сіном. Серед скитальців було близько двадцяти дітей акторів, серед них – Христя й Олександр Лужницькі. Виїжджав й 80-літній о. Леонід Лужницький. Потяг періодично зупинявся через бомбардування або парашутистів з радянських літаків. Все ж до Граца мистецька еліта добралася. Лужницькі емігрували з Австрії до Філадельфії. У *підрозділі 7.4. «Виїзд громадсько-політичних діячів»* зазначається, що діячі політичних організацій також опинилися під загрозою влітку 1944 р. Передбачаючи розвиток подій, до 19 липня 1944 р. всі члени Військової Управи з родинами виїхали до Криниці біля Кракова, яка стала важливим осередком українського національного життя. Там функціонували українські середні школи й низка культурних та економічних установ. Сюди емігрувала й родина Івана Теодора Рудницького, який працював у Військовій Управі. У перші дні функціонування Військової Управи у Криниці рідні дивізійників намагалися дізнатися про долю дивізії після боїв під Бродами. В результаті копіткої праці силами всіх членів ВУ було налагоджено порядок, налагоджено зв'язок з представниками дивізії. Головним поточним завданням стала реєстрація родин вояків дивізії. У Криниці Рудницькі довідалися про смерть митрополита Андрея Шептицького, нові репресії у Львові. З наступом радянських військ потік біженців до Криниці все збільшувався, їм готували відповідні евакуаційні документи, які дозволяли перехід словацького кордону та постійне проживання у Словаччині. 14 серпня 1944 р. словацьким поїздом з Криниці було евакуйовано перших українців. 16 вересня 1944 р. Військова Управа ліквідувала у селі своє бюро. Родина І. Рудницького переїхала до Словаччини, потім до Німеччини, де він помер. Його дружина з сином Леонідом, майбутнім професором, ректором УВУ (Мюнхен) емігрувала до Філадельфії. У *підрозділі 7.5 «Еміграція українських кооператорів»*, показано причини виїзду з українських теренів українських кооператорів. Досягнення українських кооператорів у Галичині до 1939 р. мали вагомі успіхи. Продумана політика дозволила українським селянам піднести свій матеріальний та національно свідомий рівень. Гасло «свій до свого по своє» зміцнювало усвідомлення національної ідентичності. Прихід «перших советів» кооперацію реформував на радянський лад. Багатонаціональне населення опинилось у кардинально нових умовах терору і страху. Радянський режим заборонив політичні партії, громадські об'єднання, культурні спілки. Управління перейшло до керівників, які приїхали з інших регіонів, та в переважній більшості не знали й не бажали знати місцевих особливостей і не поважали традицій приватної власності. Практично припинилось релігійне та політичне життя. Кооператор, член Ревізійного Союзу Українських Кооператорів Дмитро Кульчицький, потомок кульчицьких шляхтичів, випускник Віденської школи світової торгівлі, важко переживав розвал

кооперативного руху, як і його молодший брат Теофіль. Брати отримали економічну освіту у Відні, фахово працювали в українській кооперації, мали спільні політичні погляди, Д. Кульчицький належав до українського уряду Я. Стецька. Щодня відбувалися арешти, місцеві в'язниці переповнилися людьми, над якими чинилися жорстокі розправи. Наступ німецьких військ зруйнував цей намір, тоді в'язнів знищили. Серед загиблих – найстарший з п'яти братів – адвокат Іван Кульчицький, голова повітового осередку УНДО у Самборі. 17 жовтня 1940 р. та ув'язнили у Дрогобицькій тюрмі. Загинув у тюрмі й наймолодший брат Роман Кульчицький. У ситуації, що склалася, Кульчицькі вважали еміграцію єдиним виходом.

У підрозділі 7.6 *«Українська інтелігенція під радянською займаниною»* зазначено, що у 1939 р. галицькі українці пережили крах європейських цивілізаційних норм. Виїхати за кордон змогла лише невелика частина галицької інтелігенції, більшість залишилася під радянською займаниною. Шляхетність, виховання, культура продовжували існувати як інтелігентність. Попри втрату економічного капіталу, матеріальних ресурсів, звичного статусу, для представників інтелігенції залишалося важливим передати «виховання з дому» нащадкам, незважаючи на жодні кардинальні зміни у житті. Хто залишилися на рідних теренах після 1939 р. занурилися у т. зв. внутрішню еміграцію, з публічного простору інтелігентні родини повернулися у приватний. Приватність порушували підселені в їхні помешкання представники нової влади.

Серед тих, хто залишився у Львові під радянською владою – родина Марка Рудницького та Юліанії Рудницької з Пясецьких. Вони рятувалися спілкуванням у обмеженому колі родини, близьких друзів, влаштовували музичні вечори, розмови про минуле, вгадували долі втікачів до Європи та далі на Захід, що стало своєрідною арттерапією. Офіційно працювали у мистецьких організаціях, етнографічних музеях, консерваторіях, вчителями музики, співу тощо. Дбали за те, щоб діти отримали добру освіту і виховання. Після 1946 р. надавали свої оселі для богослужінь. Із заборонаю Греко-католицької Церкви, сотні греко-католицьких священників правили службу Богу у приватних домівках, не зрадивши віруючих. За підтримку вірян священники заплатили власним життям, засланням до таборів, однак виконали пастирський обов'язок.

Внутрішнє самозанурення української інтелігенції стало протестом проти нової реальності, андеграундною культурою. Спілкування у родинному колі, багатий духовний внутрішній світ, всіляке дотримання цивілізаційних норм, хоча б у приватному просторі, праця у мистецьких інституціях стали своєрідною арттерапією, можливістю перемогти.

Еміграція громадсько-активних патріотів значно послабила українство, але зберегла їх для подальшої боротьби за кордоном.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань зроблено такі висновки:

1. Доведено, що сучасна українська історична культура є не лише потужним ресурсом історико-культурних традицій минулого, а й індикатором ідентичності, поваги до родинних традицій, спадку окремих соціальних груп. Водночас відповідальний історик має виступати безпосереднім модератором історичної пам'яті та ідентичності, об'єктивно відтворюючи та конструюючи національний історичний наратив. Однак влада в Україні в добу тоталітаризму й авторитаризму затягували істориків у тенета залежності й популяризації чужої історії, а також маргіналізувала роль національної культури та її носіїв у суспільстві, прагнула підпорядкувати під свої ідеологеми простір пам'яті. Тому сьогодні низка тем, зокрема, суспільна, культурницька роль шляхетства в українській історії, потребує актуалізації. Тривале ігнорування шляхетського стану в суспільстві, брак наукових розвідок про етос, культуру повсякдення, виховання, мистецькі, культурні практики відрізняли від національної культури цілий пласт шляхетської культури європейського гатунку.

2. Проаналізовано джерельно-історіографічну базу елітарного компоненту Західної та Центрально-Східної Європи, яка значно збагатилася після 1990-х років, коли зріс інтерес до національних еліт нової генерації. Науковці відкрили міждисциплінарні теми досліджень, які стосувалися етосу, габітусу, семіосфери й шляхетської культури, виховання, системи цінностей, культурної пам'яті, заангажованості у націєтворенні. Опрацьовано матеріали, які стосувалися греко-католицької шляхти Східної Галичини, яка через брак політичних можливостей, культурно-мистецькою працею підносила свідомість галицьких українців до рівня модерної нації. Основою джерельної бази стали документи галицьких родин, які відображають логічний ряд розвитку українського галицького шляхетства шляхтич-священник-світський інтелігент-громадський діяч. На прикладах кількох поколінь показано трансляцію та когерентність шляхетських цінностей у культуру інтелігенції.

3. Охарактеризовано станову свідомість, етос, ментальність, культурну та комунікативну пам'ять, синергетику поколінневої та родинної культури європейського нобілітету, основу яких складав лицарський етос, що включав особисту волю, ідеал вірного служіння, доброчинність. Репрезентовано аксіологічні цінності (свобода особистості, почуття гідності, родинні традиції, християнський сакрум) української (руської) складової шляхетства у Східній Галичині. Стверджено, що рустикальні (сільські) шляхтичі в Галичині довше зберігали традиційність

шляхетського середовища, плекали документи на шляхетство як застереження і доказ особистої незалежності, що відрізняло їх від закріпачених селян. Урбанізовані шляхтичі через освіту поповнювали лави інтелігенції.

4. Простежено вплив на рустикальну шляхту міської інтелігенції, яку часто представляли наступні покоління родин, поступову трансформацію ментальності греко-католицького шляхетського середовища, відхід від «служіння роду» – до «служіння народу». Стверджено, що зміна ментальності стану зумовлена у ХІХ ст. загостренням національного питання, націєтворчими змінами в умовах польсько-українського етнокультурного пограниччя. Шляхтичі звернули увагу на власний народ як культурний, національний ресурс і відійшли від станової ментальності, до якої належали поляки;

5. Наголошено на ролі освіти у зміні ментальності шляхетства, національного самовиховання молодого покоління, яке опинилося у навчальних закладах Галичини, Відня, Інсбруку, де шляхтичі знайомилися з представниками інших верств, усвідомлюючи вагу знань та національних цінностей. Простежено значення освітньої місії навчальних закладів у підготовці духовної та світської інтелігенції, де шляхтичі еволюціонували у ставленні до українського народу, мови та культурної спадщини;

6. Проаналізовано трансформацію позиції жіночої частини шляхетства, яка прагнула зламати застарілі станові традиції підпорядкування роду. Соціально-економічні обставини кінця ХІХ ст., зубожіння шляхетського стану, незахищеність жіноцтва в разі порушення звичного життєсвіту, робили їх вразливими і змушували шукати власного заробітку. В нагоді стали виплекані з дитинства культурні практики, освіта, літературний талант, вміння шити, естетичний смак. Опинившись у містах, жінки прагнули отримати освіту, фах, економічну незалежність завдяки особистим здібностям, культурно-мистецьким практикам (літературним, редакторським, акторським), стати емансипованими учасниками громадських, жіночих рухів.

7. Реконструйовано внесок світської української інтелігенції у політизацію української нації. Оскільки можливості політичного життя обмежувалися перебуванням у чужих державних організаціях, віднайдено дозволені методи змагання (ідея «органічної» праці для народу, запроваджену В. Навроцьким, адвокатська діяльність Івана Теодора Рудницького, літературні проби Сидори Навроцької, театральні практики Григора та Ніни Лужницьких, видавничі практики Лідії Бурачинської, кооперативний рух, у якому активно працював Дмитро та Теофіль Кульчицькі). У легальні культурно-мистецькі форми закладався політичний зміст (етнографічний vs політичний). Жіночий часопис «Нова хата», представивши

українську вишивку різних регіонів українських теренів, демонстрував, що галичани складова великого народу;

8. Досліджено причини і процеси політичної еміграції української інтелігенції після 1939 р. та 1944 р. на Захід; показано, що завдяки вихованню «з дому», освіті, знанню мов, що убезпечило від культурного шоку, шляхетсько-інтелігентні родини знайшли своє місце у країнах поселення, зокрема, США; виховало наступні покоління української діаспори, які допомагають українській державі і сьогодні. Виїзд найактивнішого громадсько-культурного, політичного елементу з українських теренів змінив соціокультурний простір підрадянської України. Охарактеризовано явище арттерапії, «внутрішньої еміграції» інтелігентних галицьких родин після 1944 року, яке стало способом самозбереження в умовах тоталітарного режиму СРСР / УРСР.

9. Проаналізовано поколіннєву історію, ментальну еволюцію чотирьох-п'яти генерацій українських шляхетських галицьких греко-католицьких родин; комплексно проаналізовано еволюцію кількох поколінь, що проживали у суміжний історичний час, пов'язані родинними зв'язками, особливостями сімейного виховання, спільним життєвим простором, морально-етичними цінностями, взаємною відповідальністю та взаємовпливом. Реконструйовано колективний «портрет» родин, що дало цілісну картину змагання української еліти за відновлення незалежності України, соборність її земель.

Дисертаційне узагальнення доводить, що відмінні еволюційні шляхи на початку ХХ ст. шляхетського стану призвели до різних моделей державотворення у Західній та Центральній і Східній Європі. У модерну епоху суспільства Західної Європи прийняла виклики Нового часу, шляхта і бюргерство утворили «композицію еліт», що сприяло формуванню громадянських суспільств, сильних західно-європейських національних держав. У змінах еліт початку ХХ ст. українська інтелігенція високої культури постраждала економічно, фізично, ментально. Спорадичне ігнорування шляхетського стану українським суспільством відбувалося через слабкий інстинкт підпорядкування та визнання авторитетів, замовчування націєформуючої, культуротворчої та державницької ролі шляхетських верств спровокував імідж української нації як селянської. Зміна національної парадигми культурної пам'яті має довести, що українці – нащадки й шляхетської культури, яка є символом культурного, соціального, символічного капіталу європейського цивілізаційного простору.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Белінська Л. Національна пам'ять української діаспори США: просопографічний аспект : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 276 с.
Рец.: Сухий О. Рецензія на монографію Людмили Белінської «Національна пам'ять української діаспори США (просопографічний аспект)». Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 276 с. *Вісник Львівського університету ім. І. Франка.* Серія історична. Спецвип. до 150-річчя з дня народження М. Грушевського. Львів, 2017–2021. С. 420–421.
2. Белінська Л. Експлікація родинної традиції у громадянському дискурсі Галичини : монографія. Львів : Простір-М, 2012. 375 с.
3. Белінська Л. Іван Теодор Рудницький: життя на тлі історії : монографія. Львів : Астролябія, 2006. 215 с.
4. Качмар Л. Галичина в політичному житті наддніпрянських емігрантів на початку ХХ ст. : монографія. Львів : Астролябія, 2002. 155 с.

Розділи у колективних монографіях

5. Белінська Л. Елітарна культура. *Народна, елітарна та масова культура у соціальному вимірі : колект. моногр.* Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2021. С. 93–122.
6. Белінська Л. Українці польської культури: Борис Лятошинський. *Борис Лятошинський. In memoriam : колект. моногр.* Мюнхен : Український Вільний Університет, 2018. С. 62–70.
7. Белінська Л. Від культурного шоку до порозуміння: соціокультурна діяльність наддніпрянських політичних емігрантів у Львові на початку ХХ ст. *Менеджмент соціокультурної діяльності : колект. моногр.* Львів : Сполом, 2018. С. 58–69.

Статті у фахових наукових виданнях

8. Белінська Л. Українець у галицькому «Сибіру»: штрихи до портрета Володимира Навроцького (1847–1882). *Народознавчі зошити.* Львів, 2021. № 5. С. 1104–1113.
9. Белінська Л., Данилиха Н. Костянтин Навроцький: до причин спілкування з Іваном Франком. *Грані.* Дніпро, 2021. № 9. С. 34–39 (Особисто автору належить 50 %). (Index Copernicus).
10. Белінська Л. Літопис історії та культури Надсяння: Лежайськ та околиці. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість.* 2021. Вип. 14. С. 213–217.

11. Белінська Л. Українці Східної Галичини у військовому дискурсі: погляд через століття (Іван Теодор Рудницький). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2020. Вип. 34. С. 17–28.
12. Белінська Л. Степан Рудик у громадсько-політичному житті Галичини першої половини ХХ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2020. Вип. 32. С. 18–24.
13. Belinska L. Nurturing National Consciousness through Faith – Glimpse at the Luzhnytsky Family. *Ukrainian Quarterly*. New York. 2020. № 2. P. 91–95.
14. Белінська Л. «Місця пам'яті» української політичної еміграції: Ніна Лужницька з Конашинських. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2019. Спец. випуск. С. 176–192.
15. Белінська Л. Зміна поколінь і традицій у інтелігентських колах Східної Галичини у першій половині ХХ ст. (Григор Лужницький). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : науковий збірник*. Рівне, 2019. № 32. С. 25–31. (Index Copernicus).
16. Белінська Л. Бурачинські: просопографічний портрет роду. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Науковий збірник*. Рівне, 2018. № 29. С. 121–126. (Index Copernicus).
17. Белінська Л. Культурна і комунікативна пам'ять в ментальності шляхетського середовища. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Науковий збірник*. Рівне, 2017. № 25. С. 37–44. (Index Copernicus).
18. Белінська Л. Родина як освітній та культурний капітал (на прикладі греко-католицького духовенства). *Rola odbioru sztuki w formacji osoby a etos społeczny*. Rzeszow, 2014. S. 160–170.
19. Belinska L. Socio-Political and Academic Life of Central Ukrainian Youth in Lviv (1907–1914). *The Ukrainian Quarterly*. New York, 2011. N 1/4. P. 185–194.
20. Belinska L. Socio-Political Relations between Galicians and Central Ukrainians in the Early 20th Century. *The Ukrainian Quarterly*. New York, 2011. N 1/4. P. 195–205.
21. Kaczmar L. Zmiany w kulturze politycznej Ukraińców przez naddnieprzańskich emigrantów w Galicji na początku XX wieku. *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze. Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. Warszawa, 2003. № 15–16. С. 106–118.
22. Kachmar L. Mychajlo Brajtchewskyj. Kleiner Abriss einer Geschichte der Ukraine. Vom Paläolithikum zur Perestroika. *The Ukrainian Quarterly*. New York, 2002. N 1. P. 72–73.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження

23. Белінська Л. Соціокультурна діяльність станової еліти як мистецтво репрезентації. *Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція : матеріали Всеукраїнської наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, здобувачів, магістрантів та студентів*. Київ, 2021. С. 223–226.
24. Белінська Л. Жіноча преса: етнографічний VS політичний чин (на прикладі журналу «Нова хата»). *Українське літературознавство*. 2020. Вип. 85. С. 125–133.
25. Белінська Л. Семіосфера шляхетської культури та її динаміка. *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2019. № 19. С. 65–74.
26. Белінська Л. Українка у геополітичних випробуваннях ХХ століття: Олена Бурачинська з Лопатинських. *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2019. № 19. С. 29–38.
27. Белінська Л., Кукурудза С. Анатоль Вахнянин – педагог-географ, композитор, громадський діяч, політик. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Вип. 53. Львів, 2019. С. 13–23. (Особисто автору належить 50 %). (Index Copernicus).
28. Белінська Л. Шляхетство Івана Франка як вияв родинної традиції. *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2017. № 17. С. 37–45.
29. Белінська Л. Іван Франко та наддніпрянські політичні емігранти. *Іван Франко: мистецтвознавчі реценції : зб. статей*. Львів, 2016. С. 272–280.
30. Белінська Л. Мала вітчизна у житті Тараса Шевченка: ритуали повернення. *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2014. № 15. С. 24–31.
31. Белінська Л. Епістолярне спілкування Сидори Навроцької-Паліїв з Іваном Франком. *Вісник музею Івана Франка у Львові*. Львів, 2013. № 13. С. 371–380.
32. Белінська Л. Домінуючі мотиви сентиментального туризму або «ритуали повернення» американських українців (1975–1991 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2013. № 13. С. 287–292.
33. Белінська Л. Історичні умови як спосіб деформації родинної традиції українців на початку ХХ ст. *Актуальні питання культурології*. Рівне, 2012. № 12. С. 97–100 (Index Copernicus).
34. Белінська Л. Навроцький Володимир. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : у 2 т*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. Т. 2. С. 174.
35. Белінська Л., Кукурудза С. Культурологічне значення культурного ландшафту. *Наукові записки Вінницького педагогічного університету*

- ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2011. Вип. 3. С. 214–218. (Особисто автору належить 50 %) (Index Copernicus).
36. Белінська Л. Громадсько-академічне життя наддніпрянської молоді у Львові (1907–1914). *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2009. Вип. 9. С. 214–221.
 37. Белінська Л., Кукурудза С. Географічно-етнографічні праці Якова Миколаєвича. *Наукові записки Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. Вінниця, 2008. Вип. 1. С. 214–220. (Особисто автору належить 50 %) (Index Copernicus).
 38. Белінська Л. Роль просвіти і театру в житті українських військовополонених у таборах Австро-Угорщини та Німеччини (1915–1918 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія «Мистецтвознавство»*. Львів, 2008. № 8. С. 133–138.
 39. Качмар Л. Джерела шляхетної простоти. *Ювілейний збірник на пошану професора Леоніда Рудницького*. Львів : Вид-во НТШ, 2007. С. 60–66.
 40. Качмар Л. Іван Теодор Рудницький – військовий, політик, громадянин. *Історичні пам'ятки Галичини : Матеріали наукової краєзнавчої конференції*. (Львів, 2005). Львів, 2006. С. 72–79
 41. Качмар Л. Галицькі українці в австрійському війську під час Першої світової війни. *Історичні пам'ятки Галичини: Матеріали краєзнавчої наукової конференції* (Львів, 2004). Львів, 2005. С. 58–65.
 42. Качмар В., Качмар Л. Матеріали віденських архівів про польсько-австрійську полеміку щодо українського питання у міжвоєнний період. *Польки, українці білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1923) : матеріали міжнар. наук. конф., Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.* Дрогобич, 2005. С. 46–52. (Особисто автору належить 50 %).
 43. Качмар Л. Призабуті імена: Іван Теодор Рудницький (1886–1951). *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали наукової краєзнавчої конференції* (Львів, 2003). Львів, 2004. С. 60–68.
 44. Качмар Л. С. Роль наддніпрянців у формуванні Музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. *Історичні пам'ятки Галичини : матеріали наукової краєзнавчої конференції*. Львів, 2001. С. 117–121.
 45. Качмар Л. Німеччина як осередок української політичної еміграції у міжвоєнний період (1918–1933). *Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Аграрна освіта і наука у третьому тисячолітті»*. Т. 2. Львів, 2001. С. 397–403.
 46. Качмар Л. Роль Русько-Української Радикальної партії у вічевому русі галицького селянства. *Вісник кафедр гуманітарної освіти ЛДАУ*. Львів, 2000. С. 60–70.
 47. Качмар Л. Аграрне питання як вагомий чинник зовнішньоекономічних відносин на початку ХХ ст. *Тези Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора Євгена Храпливого «Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу»*. Львів, 1999. С. 354–356.

АНОТАЦІЯ

Белінська Л. Українська еліта Східної Галичини у націєтворчому дискурсі другої половини XIX – першої половини XX століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України, Львів, 2021.

У дисертації здійснено комплексний аналіз ментальності, свідомості та етосу, які склали символічний, культурний, соціальний капітал української еліти Східної Галичини. В умовах модернізаційних змін у Західній Європі відбулася композиція еліт, коли шляхетська культура поєдналася з міщанським етосом. Це забезпечило розмірений перехід до громадянського суспільства, націє- та державотворення. В умовах Центральної та Східної Європи, в тому числі Галичині, еліта зберегла свою культуру у вигляді освіченої верстви, духовенства, яке виховало світську інтелігенцію. Інтелігенти, як духовна еліта, взяли на себе відповідальність за етнос і кропіткою працею формували модерну націю. Застосовуючи метод колективних біографій з виховним дискурсом, просопографічний метод простежено культурні практики низки громадсько активних шляхетських родів Галичини, які виховали духовну еліту у правничій, економічній, мистецькій, комунікативній сфері. Доведено, що, не зважаючи на офіційне скасування шляхетського стану, його культура когерентно передавалася іншим соціально спорідненим спільнотам і складала духовну еліту народу. Ігнорування шляхетського соціального, культурного, символічного капіталу, невизнання внеску шляхетського стану у процеси державотворення негативно відобразилися на моделі національної пам'яті українців. Проаналізовано внесок шляхетської страти у розбудову інфраструктури «повної культури» бездержавної нації (література, театр, публіцистика). Повернення шляхти у національну історіографію підтвердить тисячолітній західний вектор розвитку України в соціокультурному європейському культурному ландшафті.

Ключові слова: еліта, національна еліта, аристократія, шляхта, культура, трансформація, етос, духовенство, інтелігенція, культурні практики, родина, освіта, націєтворення.

АННОТАЦИЯ

Белинская Л. Украинская элита Восточной Галиции в нациетворческом дискурсе второй половины XIX – первой половины XX века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 – История Украины. – Институт украиноведения им. И. Крип'якевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2021.

В диссертации осуществлен комплексный анализ дворянской ментальности, мышления и духа, которые составили символический, культурный, социальный капитал сословия. В условиях модернизационных изменений в Западной Европе произошла «композиция элит», во время которой шляхетская культура слилась с бюргерским этосом. Это обеспечило равномерный переход к гражданскому обществу, формированию нации и государства. В условиях Центральной и Восточной Европы, в том числе Восточной Галиции, шляхта сохранила свою культуру в духовенстве и других образованных слоях, которые воспитали светскую интеллигенцию. Интеллигенты, как духовная элита взяли на себя ответственность за этнос и кропотливым трудом трансформировали его в модерную нацию. Применяя метод коллективных биографий в воспитательном дискурсе, просопографический метод исследовано культурные практики ряда общественно активных шляхетских родов Галиции, которые воспитали духовную элиту в юридической, экономической сфере, сфере искусства и коммуникации. Доказано, что несмотря на официальную отмену шляхетского сословия, его культура когерентно передавалась другим социально близким группам, которые составили духовную элиту народа. Игнорирование шляхетского социального, культурного, символического капитала, непринятие вклада шляхетского сословия в процессы построения государства, негативно отобразилось на модели национальной памяти украинцев. Исследовано вклад дворянского сословия в развитие инфраструктуры «полной культуры» негосударственной нации (литература, театр, публицистика). Возвращение шляхты в национальную историографию подтвердит тысячелетний западный вектор развития Украины в социокультурном европейском культурном ландшафте.

Ключевые слова: элита, национальная элита, дискурс, дворянство, культура, трансформация, этос, духовенство, интеллигенция, культурные практики, семья, образование, формирование нации.

SUMMARY

Belinska L. S. Ukrainian elite of Eastern Galicia in the nation-building discourse of the second half of the XIX – first half of the XX century. – On the rights of a manuscript.

Dissertation to Complete a Doctorate in Historian Sciences; Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Krypnyakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine, Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine. – Lviv, 2021.

Ivan Krypnyakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine, Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine, Lviv, 2021

The dissertation provides a complex analysis of the mentality, consciousness and ethos of the nobility, which comprise the symbolic, cultural and social capital of the nation. The work describes the methodology used and lays out the results of the research. The research demonstrates methodological, scholarly and practical results, which reflect the goal and scientific originality of the work. The work outlines the basic characteristics of the manner of thinking and consciousness of the European aristocracy. The aristocracy of Europe formed a common (supra-national) culture, and provided a system of values, as well as cultural, social and symbolic capital. It also offered a range of privileges, and promoted family unity, which portrayed the aristocratic strata as the elite of society. The essence of this culture informs chivalric ethos, which includes free will, the ideal, faithful service and benevolence. The dynamics of chivalric culture among the aristocracy permeated the aristocratic culture, and continued in transforming the culture of other social classes.

In modern times, the societies of Western, Central and Eastern Europe developed in various directions. The inhabitants of towns and cities became important actors in the socio-cultural milieu of Western Europe, who acquired diverse views regarding the nobility, ranging from negation and confrontation to borrowing and compromise. Such an elite furthered the development of civic society and strong national states. This became possible as long as the social differences between the aristocracy and the middle-class were not too great. The composition of the elite reflected the characteristics of the struggle between the old and the new in areas of morality, culture and nation-building. At the end of the nineteenth century a transformation took place of the western European aristocracy into a middle-class community which retained the cultural, economic and social capital.

However, in the societies of Central and Eastern Europe, the stratum of the middle class was neither as prosperous nor as numerous as in the West. The social distance between the aristocracy and the peasantry was significant. The latter did not accept the model of the ethos and culture of the aristocracy. In the absence of a middle-class, the culture of the upper-class was ignored by the lower class. Without traditions, education

and the experience of aristocratic social groups, it was impossible to create a truly highly cultured society. In order to preserve the culture, the aristocratic circles transformed themselves into a culture of the intelligentsia. In the new circumstances of modernity, they focused on attaining a good education as a type of «second religion» in the 19th and 20th Centuries, which created a functional elite.

The diverse evolutionary paths of the aristocratic class at the beginning of the 20th Century led to different models of nation-building in western, central and eastern Europe. The focus was on the specificity of the role of the aristocracy in Galicia to which approximately 15–20% of Galicians belonged. The nobility led an agrarian way of life, like *nobilis* or *agricola*. In their possession, they further developed their culture, their way of life, and honed their expertise to protect their existential rights and privileges. Along with military matters, politics, and diplomacy, the control of the land was considered a privilege reserved to the nobility. The coexistence with the peasants in the agrarian sector forced the aristocrats to distance themselves from the people by prohibiting marriages, shunning middle-class clothes, creating a unique cultural memory, and discouraging strivings for personal freedom.

In the nineteenth century, the national question prompted the nobility to reconsider its attitude toward the people. Urbanized and educated intellectual members of the nobility of Ukrainian descent began to view the peasantry as the basis for building a modern nation as the peasantry represented Galicia's national consciousness.

The Greek Catholic aristocracy of Galicia became the heir of the aristocracy of the Ukrainian nation, retaining a European mentality and preserving the essential elements of this culture, namely a sense of duty, responsibility, dignity, family unity, education and training, even after the nobility was officially abolished. The Galician aristocracy, the clergy and the intelligentsia all maintained a voluntary silence about the aristocratic origin of clergy and the intelligentsia in order not to identify the Ukrainian nation as Polish.

Collective biographies of the representatives of the Greek-Catholic aristocratic families are discussed, and attest that the family and the political socialization was responsible for educating the Ukrainian leadership. Leading personalities are shown in various nation-building spheres, such as those of civic, artistic, spiritual, military and economic.

It should be emphasized that the Ukrainians belonged to a single European civilizational space on the same level as other nations, and just like other nations demanded the creation of their own nation-state. A leading role in this was played by the noble class, which transformed itself into an intelligentsia, which had inherited a sense of responsibility, honor, dignity and the duty to family, nation, and state. These transformational processes are exemplified by the work of specific personalities who acted in various nation-building and civic undertakings.

Representatives of the Ruthenian aristocracy in Galicia served as a bridge between Western and Eastern Europe, and between European and Ukrainian mentality, between

rural and urban culture, and between oral and written tradition. They are a symbol of a powerful cultural, social, symbolic capital and the optimistic model of cultural memory.

The work examines civic and cultural activities of the Ukrainian aristocracy. There is an analysis of how the Ruthenian aristocracy of Galicia became a source and resource of recruitment of socially responsible, civically active members of the intelligentsia who were able to retain their aristocratic ethos and culture, and thus able to change the mantra from «service to the clan» to «service to the nation».

The reason for the lack of cooperation between the Ukrainian masses and the aristocracy was the poorly developed instinct for submitting to authority, especially for those coming from within their ranks. This was compensated by adulation of the dead in various post-mortem commemorative practices and the cult of heroes. Seeking to strengthen their control over the people and the intelligentsia, foreign forces perpetuated the belief in the treacherous nature of the aristocracy. The lack of information about the role, which the aristocracy played in the country's nation- and state-building processes, perpetuated the image of the Ukrainians as a nation of peasants.

The change in the paradigm of the national memory and models of cultural memory will prove that Ukrainians are not only the descendants of the Cossacks, but also of an aristocratic cultures whose names end with the suffixes, «-ський», and «-цький» which corresponds to the European «von», «de», and «van», etc.

Keywords: elite, national elite, aristocracy, nobility, culture, transformation, ethnos, clergy, cultural practices, nation-building.

